

A.M.N. MUZEUM
HIRLAP OSZTÁLYA

33-39,

17046

ARA
Hirlepkönyvtári
I. növekedénapló
19.....SZ.

munka

kulturbeszámoló szerkeszti: kassák lajos

a 33-ik szám tartalomjegyzéke: lunacsarszkij (kassák lajos) ● három vers (rácz andor) ● tudományos dilettantizmus? (nádas endre) ● az emberiség szerelmese (john dos passos) ● a marxizmus igazi filozofiája II. (szántó hugó) ● gyapotszedők (traven) ● andré gida útja (ilja ehrenburg) ● könyvek (kassák lajos) ● képzőművészet (justus györgy) ● film (gró lajos) ● linómetszet (kmetty jános) ●

1934 január VI évfolyam 33 szám

- 39

Közbeszólás

Lunacsarszkij

Vasziljev Anatoli Lunacsarszkij nevét vörös betűkkel kellene belemagyarázni a proletariátus történelmi naptárába. Született 1867-ben Pultavában, meghalt 1933-ban Mentonban. Születését tekintve nem volt proletár, csakúgy, mint Lenin, Trockij és általában a szovjet vezetők első garnitúrája, jómódú szülőktől származott s hogy később a proletariátus oldalán harcolt, azt nem osztályhelyzete határozta meg, mint például Gorkijnál, hanem a kortárs humanitása, társadalmi és filozófiai tudása. Nem proletár forradalmár volt, hanem szocialista építő. Az ő egész élete hatalmas cáfolat arra a vulger marxizmusra, amely az emberiség előbbrejutásánál száz százalékig a gazdasági tényezőknek tulajdonít döntő és majdnem kizárólagos szerepet. Oroszország utóbbi tizenöt esztendeje is bizonyítja, hogy annak a kulturális és gazdasági átalakulásnak, ami ebben a kimondottan elmaradt agrár országban történt, csak részesei, végrehajtói voltak a gazdaságilag elnyomott tömegek, a kezdeményező erőt és irányító gondolatot pedig egy intellektuális réteg, Lenin és társai adták. Kétségtelen, a nagy orosz tömegek szellemi átalakulása, ideológiai átképzése, ami a szocialista államforma egyetlen reális garanciáját jelenti majd, csak ezután következik be, illetve az orosz helyzet ma annyiban reális államforma, amennyiben tagjai fölértik, tudatosan szükségelik és kellőleg értékelni tudják a változott körülményeket. Trockij több, mint egy évtizede írta egyik polemikus cikkében: Oroszországban, éppen a tömegek öntudatlansága és hiszékenysége miatt könnyebb volt a forradalmat megcsinálni, mint Európában, de ugyanezekkel a tömegekkel sokkal nehezebb lesz az eredményeket megtartani, mint az európai munkássággal, ha egyszer sikerül az ő forradalmukat is végrehajtani... Trockij megállapítása fedi a valóság tényeit. A tömegek szellemi nívója a mindenkori gazdasági, termelési rend függvénye, a termelési rendet azonban lényegesen az ember intellektuális képességei alakítják, nem itkán a mindenkori konzervatív tömegakarát ellenére is. A technikai fejlődés csakúgy, mint a szellemi kultúra alakulása az ember teremtő erejét reprezentálja és ez a teremtő erő az úttörő és iránytmutató a társadalom fejlődésében. Ha például Oroszország kormánya, miközben az egységes gazdasági terv megvalósítását szorgalmazta, ugyanolyan apparátussal, vagy talán még nagyobb nem látott volna hozzá az analfabéta muzsikok, primitív üzemi munkásság szellemi átalakításához — a vezetők elgondolása a kapitalista-imperialista hatalmak inváziója nélkül is a széthúzó, céltudatos építésre alkalmas erők hiányában összeomlott volna. Ma már ez a tudatosított réteg, a sokat emlegetett új generáció az alakuló szovjetgazdaság legreálisabb bázisa. Az első garnitúrához tartozó vezetők elhagyhatják helyüket, vagy meghalhatnak, az utódok kellő intelligenciával, kulturigénnyel és céltudatossággal lépnek a helyükbe. A fiatal generáció elgondolásban, tervek kidolgozásában, igények fejlesztésében és egyben ezeknek a felkeltett igényeknek rendezésében sokkal előtte jár

a nagy részben még mindig kapitalista behatás alatt vergődő gazdaság eredményeinek. És az új Oroszország felépítésénél ezen a ponton jutott nagyjelentőségű szerep Lunacsarszkijnak. Szovjet-Oroszország a proletariátus első önálló kísérlete a szociális közösség megteremtésére és Lunacsarszkij ennek az új államalakulásnak első és több, mint egy évtizeden át kulturbiztosa volt.

Aki majd elkészíti munkásságának mérlegét, legyen tekintettel a vele szemben támasztott rendkívüli követelményekre, a szörnyű helyzeti nehézségekre és Lunacsarszkijnak, mint embernek sajátos sorsára is. Azok a kulturmunkások, művészek és gondolkodók, akik a proletariátus soraiból fejlődtek bele a szocializmus vonalába, minden iskolai előképzettség nélkül (mint Jack London, Gorkij, Bebel és mások) különösebb pályát futottak meg, mint Lunacsarszkij, de ezeknek a rendkívüli egyéniségeknek az útját elsődlegesen inkább az érzelem, mint tudományos és filozófiai felismerések indították el. A proletariátus rendezetlen anyagi világából egyenes út vezet a szocializmus eszmekörébe, Lunacsarszkijnak és társainak azonban ki kell szakadniok abból a talajból, amelyben születtek, meg kell tagadniok osztályuk tradícióit, nem ritkán a legszűkebb családi kört is, hogy az új ösvényre léphessenek, amely az embertől az emberiséghez vezet. Nem könnyű feladat. Az emberben önmagában adódó konfliktusok elintézése a legnagyobb problémák egyike.

Lunacsarszkij jómódú szülőktől származott, apja államtanácsos volt, ő felső iskolákat, egyetemet végzett és filozófiai tanulmányokkal foglalkozott. Később művészeti és irodalmi esszéket írt, de ezeknek az írásainak már szociál-etikai alapjuk volt és a cári bíróság „Ibsen a reformátor” című tanulmányaért eljárást indított ellene és Vologda tartományba száműzte. Ez 1901-ben történt és Lunacsarszkij 1905-ben már részt vett a forradalomban. Trockijjal együtt a szentpétervári munkás- és paraszt-tanács tagja volt. Előzőleg az összeesküvő narodnik mozgalomban dolgozott. A forradalom leveretése után Franciaországba, a háború alatt pedig Svájcba emigrált. Bogdanovval, Bazarovval dolgozott együtt az akkori német filozófiai irányzat (pozitivizmus) vonalában. Mach és Avenarius iskolája olyan erős hatással volt rájuk, hogy Juskevitszel és másokkal együtt „Entwurf einer materialistischen Philosophie” címen közös tanulmányt adtak ki. Lenin ezt a munkát Lunacsarszkijék eltévelyedésének nevezte, a marxizmussal való szembefordulást látott benne és az azóta híressé vált „Materialismus und Empiriekritizismus” című könyvével felelt rá.

Ebben az időben Lunacsarszkij anélkül, hogy a marxizmussal szakított volna, a szocialista mozgalmat mint új vallásos irányzatot fogta föl. Plechanov ezért, mint új vallásalapítót, „boldog Antalnak” gúnyolta.

Bogdanov neheztelően elzárkózott a Leninnel való polemizálás elől, de Lunacsarszkij fölfigyelt. Ebben a polemikus korszakban Bogdanov azt tartotta, hogy Leninből, ha a megkezdett úton halad tovább, oktobrista lesz. Egyik beszélgetésük alkalmával Lunacsarszkij így válaszolt neki: „Igen, én is úgy látom, hogy Leninből oktobrista lesz, de egy egészen más október értelmében, mint amilyenre te gondolsz”. Lenin és

Lunacsarszkij jóval később az Internacionálé kopenhágai kongresszusán ismerkedtek össze személyesen. De bensőbb barátságot csak a háború elején az első zimmerwaldi konferencián kötöttek. Ez a barátságos viszony aztán a harcban is egymás mellé állította őket. A filozófia területén azonban sohasem találkoztak össze egészen és ezért együttműködésük ideje alatt állandóan felvetődtek köztük kisebb-nagyobb differenciák. De ezek már nem ellentétek, csupán különbözőségek voltak egyazon cselekvési folyamat irányvonalában. Lunacsarszkijt szociál-etikai megfontolások, Lenint pedig vaslogikája, megingathatatlan akaratereje, csodálatosan kifejlődött szocialista karaktere vitte bele a mozgalomba. Henri Guilbeaux írja róla Lenin biográfiájában: Lenin lényegében egészséges ember, akinek ez az állandó egészség adja meg optimizmusát, alakítja ki erős karakterét, ellenálló képességét és szívósságát. Lenin csodálatos acélmű. Hibátlanul megépített motor. Hol van még egy ember, aki a proletárdiktatura öt nehéz esztendejében úgy meg tudott volna állni a helyén, mint Lenin?

Leninnek ezt a rendkívüli egészségét, szívósságát és tiszta karakterét Lunacsarszkij is meglátta és mint annyi mások, ő is szuggesztív hatása alá került. Ha róla ír, mindig teljes odaadással és elragadtatással teszi azt. S ha gyöngeség lepi meg, mint az olyan embereket, akikben belső ellentmondások vannak, akkor Lenin erős, nyílt szavai úgy hatnak rá, mint elcsüggedt gyerekekre az apa szigorú, de mindig okos és következetes intelmei.

Én megértem — mondja Lunacsarszkij Leninnel való megismerkedése után — hogy ez az ember, mint szónok elfelejthetetlenül erős benyomást kell, hogy gyakoroljon hallgatóira. És azt is megértem, hogy miért olyan nagy publicista. Az, amit mond az ő nyers, és rendkívül egyszerű stílusában, életté válik és a legbonyolultabb gondolatot is olyan egyszerűen tudja kifejezni, hogy az a nem politikus szellemnek is egyszerűen érthetővé lesz. Ez alól a hatás alól Lunacsarszkij sem tudja magát kivonni.

1917-ben tért vissza az emigrációból Oroszországba. A kormány tudta róla, hogy mit csinált kint és mit akart művelni otthon. Az emigrációban, miközben H. Guilbeaux-val együtt „Demain” című nívós lapot szerkesztett (a lap munkatársai voltak, többek között, Romain Rolland, P. Jouve, M. Martinet, F. Masereel és más francia és német írók, politikusok, művészek), az antimilitarista mozgalomban vett részt s most, hogy hazatért a bolsevikok táborában is elsősorban a háború befejezése mellett agitált. Mikor Lvov herceg után Kerenszkij vette át a kormányelnökséget, első dolga volt, hogy az emigrációból hazatért Leninnel, Trockijjal, Kamenevvel, Raszkolnikovval és más vezető bolsevikokkal együtt Lunacsarszkijt is letartóztassa. Az októberi forradalom szabadította ki fogságából.

1917 október 27-én (november 6.) nevezték ki a népbiztosok tanácsát. Lunacsarszkijra bízták a népművelési ügyek vezetését. Ezidőben szenvedte át Lunacsarszkij a humanista-esztéta és Lunacsarszkij, a szocialista gondolkodó mozgalmas élete legválságosabb pillanatait.

John Reed írja „10 nap, amely megrengette a világot” című könyvében: November 14... Lövik a Kremlt — járt a hír szájról-szájra Petrográd utcáin, igazi borzalmat keltve. A „fehérvív Moszkva anyánk”-ból jövő emberek rettenetes történeteket meséltek... November 15-én Lunacsarszkij közoktatásügyi népbiztos a Népbiztosok Tanácsa ülésén sírva fakadt s kirohant a teremből, odakiáltva:

— Ezt nem bírom! Nem tudom elviselni minden szépség és hagyomány széjjelrombolását...

Este az ujságok közölték lemondó levelét.

Nagy megpróbáltatása volt ez az idealistának, de Lenin megint felment a tribünre, kifejtette álláspontját, amely világos volt, mint a nap és erős, mint a kőszikla s Lunacsarszkij Zinovjevvel és a többi ingadozóval együtt újból elfoglalta helyét a tanácsban. A nyugateurópai intellektuelek, humanista-gondolkodók meg voltak róla győződve, hogy Lunacsarszkij rossz szelleme Lenin, aki ma-holnap az egész forradalmat a vesztébe vezeti. Ki merné ezt ma állítani?

Lunacsarszkij maradék nélkül megbízott Leninben. Ebben az időben így ír róla: Lenin csodálatos realista, vagy mondjuk zseniális oportunista, de ezt persze nem a szó hétköznapi értelmében mondom. Leninnek nagyszerű politikai érzéke van. Olyan zseniális oportunista, aki a mozgalom sajátosságaival számol és jól be tudja állítani ezeket az adottságokat a forradalmi cél érdekében. Ez a vonás csak Dantonnál és Cromwellnél volt meg... És még egyszer idézem Lunacsarszkij Leninre vonatkozó szavait a polgárháború idejéből. Kolcsak, Denikin és a többi fehér tábornok seregei iszonyatos erővel támadták a vörösöket és mindenki kétségbe volt esve, talán csak Lenin nem. Legalább is rajta nem lehetett ilyesmit észrevenni. Lunacsarszkij azt írja: Ebben a pillanatban, mikor ezeket a sorokat írom, Lenin körülbelül ötven éves és vitalitása friss, mint egy ifjúé. Nevetése szeretetre méltó és ragályos, mint a tiszta gyermeké. Micsoda különös hajlama van a nevetéshez ennek a nehézségek fölött győzedelmeskedő embernek. Napjaink legfélelmetesebb perceiben is változatlanul egyforma marad s amíg a többiek kétségbe vannak esve, ő jóízűen nevetni tud.

Lenin ázsiai típus, Lunacsarszkij européer volt, majdnem latin szellem. Esztétizmusa mellett is racionális gondolkodó. Nem volt hazárdőr, nem mert belemenni kétes értékű vállalkozásokba. Mintha két szellem élt volna benne egyszerre: egyik a múlt értékeinek tisztelője, másik a jövő építője. Az esze vitte a forradalmárok közé és úgy látszik Lenin példaképe volt az, ami a legnehezebb periódusokban megtartotta őt közöttük. És örült annak a feladatnak, amelynek a megoldásával a forradalom megbízta. Szerencsésen a helyére állították s ezt a helyet megérdemelte, mert meg tudta tartani.

A proletariátus történelmében Lunacsarszkij volt az első, aki sok és érthető bukdácsoláson át is megkezdte a tömegek tudatos kulturálását. Azok a roppant néprétegek, milliók és milliók, amelyek a cárizmus alatt alkohalmámorba és a babonák mocsarába süllyedtek le, mintegy villamos ütésre talpra álltak és a világosság felé fordították tekintetüket. Ezt a

világosságot Lunacsarszkij mutatta meg nekik a betű erejével és a művészet szépségével. Lunacsarszkij nevéhez fűződik, hogy az orosz milliók, fiatalok és öregek megtanulták a betűvetést, hogy lehullott róluk az analfabetizmus átka, hogy megnyiták előttük a technikai laboratóriumok, a tudomány terméi, hogy felfogták a teremtő munka értelmét és jelentőségét. Európában, természetesen, egészen más feladatok várnának a proletariátus kulturvezetőire. De milyen nagy érdeme Lunacsarszkijnak, hogy ő, az európai kulturájú szellem, le tudott nyulni az egészen primitív tömegekhez és nem olcsó frázisokkal, hanem szisztematikus munkával magafelé, vagyis a forradalmi front éle felé segítette őket. És ez a munkája nem egy, hanem több vonalú volt egyazon időben. Oktató és elismerő, agitatív és alkotó egyszerre. Az analfabétákat megtanították írni, olvasni s közben a nehéz cirillrást lényegesen leegyszerűsítették. A gyárak munkásait, hogy jobban ragaszkodjanak munkahelyükhöz, ellátták kulturszórakozással és őket magukat is bekapcsolták ebbe a folyamatba s ugyanakkor az európai nívót is meghaladó magasságba fejlődött a képzőművészet, a színjátszás, a film és olyan tudományágak, amelyek előzőleg teljesen ismeretlenek voltak az orosz tömegek előtt.

Persze, hogy mindezt nem Lunacsarszkij csinálta. Illetve, az ő vezetése alatt álló apparátus sem csinálhatta volna meg, ha a körülmények át nem alakultak volna. De ugyanez áll Leninre is. És mondhatjuk-e azt, hogy Lenin egészsége, világos gondolkodása, szívós akaratereje nélkül is, amikről Lunacsarszkij olyan rajongással beszél — ugyanígy alakult volna a helyzet? Lenin hatalmas vezető egyéniség volt, Lunacsarszkij pedig a fejlődés vonalában dolgozó nagyszerű kulturtényező, értelmes szemlélő és intuitív alakító egyszemélyben. Nagy része van abban, hogy Oroszország ma ott áll, ahol áll. Lenin barátsága nélkül talán az emigrációba menekült volna, mint annyi más szociálforradalmár és mensevik intellektuel — ez lehetséges, de az is valószínű, hogy az ő segítsége nélkül az új orosz kulturfejlődés másfél évtized alatt nem futotta volna meg azt az utat, amely példázata lehet az emberi képességeknek.

A magunk részéről úgy beszélünk róla, mint egy társról, aki a mi területünkön dolgozott és eredményt ért el munkájával. Önálló irodalmi produktumai nem jelentenek sokat. A művészetben alig volt több amatőrnel s a föntiekben azért is nem mint művésztől emlékeztünk meg róla.

*

Lenin halála után, hogy megindult a bürokrácia kiépülése és jelentkeztek a párton belüli frakciózások, Lunacsarszkijnál is szembetűnőbbek lettek az ingadozások. Sok támadás érte a Proletkultok irányából és az úgynevezett modern művészek csoportjai sem voltak vele megelégedve. Mikor európai felolvasó-körúton járt, nem mutatott tiszta állásfoglalást s hazulról a puritanizmus fanatikussai smoksággal vádolták és sokat támadták mozsizinészno felesége miatt is. Később belekerült a pártfrakciózásokba és a Bucharin-csoport mellé állt. Általában jobboldali orientációt folytatott. Trockij így jellemzi, különben nagyon elismerő nekro-

lógjában: Lunacsarszkijnál hiányzott a szellemi koncentráció és belső cenzura ahhoz, hogy maradandóbb és elvitathatatlan értékeket teremtsen. Bizonyos határvonal között állandóan ide-oda tévelygett.

Stalinék 1927-ben elmozdították népbiztosi pozíciójából. Kamenev helyett nagykövetnek ment Rómába. A közoktatásügyek vezetését Bubnov vette át és Lunacsarszkij útja Párison át megérkezett a halálig.

Kassák Lajos

Tanoncévek végeztével

(Ezeket a verseket egy 19 éves ifjúmunkás írta. Mély, őszinte lírai hang csendül ki belőlük, s ha formailag nem is tökéletesek, tartalmi mélységükért és közvetlen, egyszerű hangjukért szívesen közöljük.)

*Három év mult el, mint egy nap.
Mint egy előző pillanat, örökre és visszahozhatatlanul.
Három év, melynek minden napja évekkel felérőn hosszú.
Elmult. Mikor indult, keveset tudtam
És kevés voltam.
Most hogy elmult, keveset tudok
És kevés vagyok.
Semmi sem változott.*

*Szürke és unalmas órák láthatatlan
Hosszú sorában vándoroltam, gázoltam
Feneketlen mocsarát az időnek.
Szürke és unalmas órák, melyek alatt
Semmi sem változott.
Az összegyűlt undor néha kicsordult.
Kétségbeesett sikolyok szakadtak belőlem
A más, a szebb, a jobb és több után...*

*Most határközhöz értem.
Megállok előtte
És félrerúgom utamból.
Tovább megyek, de vajjon előbbre jutok-e?*

Két Jézus

*Törik magukat érte és kézzel-lábbal
Szóval-karddal, tüzzel-vassal érvelnek
És bizonyítják, hogy az övék...
Övék, mert Dávid király az őse és Betlehemben született.
Az anyja szűz s bölcsője körül három király
Levett kalappal, nem levett koronával állt.*

Övék, mert járt a tengeren, övék, mert halottakat támasztott
És övék, mert meghalt és övék, mert fel is támadott.
De legfőképen övék, mert mondotta: add meg Istennek
Ami az Istené, de a császárnak is, ami a császáré.
Tanította: ha megdobnak kövel, dobj vissza kenyérrel.
Ezért most Isten fiának nevezik.

A Názáretiről hallgatnak.
Az már nem az övék: mert apja ácslegény
S paraszti volt az anyja.
Nem: mert tanítása simogatás, mellyel a bűnbánó asszonyt fogadta.
Nem: mert élete korbács, mellyel a kufárokat kiüzte a templomból.
Nem: mert koldus volt és követői is koldusok
És legfőképen nem: mert
Kik érte tülekednek, megfeszítették és ha feltámadna
Újból és újból, ezerszer is ők feszítenék a keresztre.

Jézus, Isten fia kár törni érte magukat: az övék.
Nekünk semmi közünk hozzá.
De Jézus, az ember, ha ujjunkat sem nyújtjuk ki érte: mégis a mienk,
Ahogy minden igaz ember a földön a mienk.

Házat építettek

Utolsót simított rajta a malteroskanál,
Utolsót csattant rajta a kalapács.
Napba kacsintva fényes ablakszemekkel
Most végre készen áll a ház.

Ajtaján hatalmas táblát hintáz a szél: kiadó
Egy szobás, két szobás, három szobás
És minden kényelemmel berendezett lakás.
Kiadók: üzletek, pincék, padlások, szoba-konyhák,
Oduk és istállók.

Széjjelterpeszkedve szárítja nyirkos tagjait a napban,
Ablak és ajtó csikordulása vad örömkialtás.
Üres szobáin átjár a szél.
Lépcsői tiszták, kilincsei fénylők:
Készen áll és örül magának a ház.

Nem tudja mi vár rá
Még magában hordja, de nem sokára
Kiönti benne zsákjának tartalmát a jövő!

Egy hónap és lépcsőit bútorszállító emberek
Cipőinek sara piszkítja,
Verejtéke és köpése öntözi.
Friss falaiba ormóttan bútorok sarkai vágódnak.
Udvarát ordítózás süketíti.
Szobái megtelnek, terhes lesz
És azután napról-napra vajudik a ház.

Piros tetőjét kegyetlen eső veri.
Zárban kulcs nyikorog, álmoasságtól
Dühös és dagadtszemű ura
A házmester rugdossa ajtaját.
A vice megfürösztli a porban.
Tejesfiú mögött kiömlő fehér foltokat
Hálásan issza, de visszhangot sikolt az üveg csörömpölésére.

Lát azután hajnali dolgozókat,
Éjjeli bohémét, álmos cselédet piszkos szatyrokkal,
Asszonyát tarka ruhában,
Közömbös hivatalnokot, drukkoló diákat,
Koldust és bankigazgatót.
Pólyásokat és öregket, házas és szerelmespárokat
Hordoz magában, kik egyedül és párosan
Sietősen és lassan, de állandóan és állandóan járnak föl-le,
Ajtóról-ajtóra és pillanatnyi békét nem adnak a háznak.

Történik születés, megesik halál,
Rablás, lopás, gyilkosság és öngyilkosság.

Mindezt még nem tudja. Naiv ablakszemei ragyognak a napban.
Lomhán és mozdíthatatlanul ifjúságának és erejének örömeiben áll a ház.

Ha sejtene mi vár rá, talán összedölné.

Rácz Andor

Tudományos dilettantizmus?

A „dilettantizmus” szó is befutotta a maga pályáját. Eredetileg a kultúra szabad műkedvelőjét értették alatta, ez a nemes értelmezés azonban már régen elkopott és ma a fémjelzett szakemberek használják fel arra, hogy a betolakodott idegent megbélyegezzék és kiközösítsék a céhekből.

Nem akarjuk védeni a szakmai privilégiumokat, így a tudomány szakmáját sem. Annál is kevésbé, mert a tudomány zárt üvegházaiban a dilettantizmus éppúgy megterem, mint a szabad levegőn. A differenciált polgári társadalomban a tudomány egyre terebélyesedő apparátusa éppoly intézmény, mint a többi. Megvannak a maga kisebb-nagyobb hivatalnokai, akik a szakmai tekintély előjogaiból élnek. Ezeknek éppoly élés, a megemésztetlen és önkritika nélkül szétterpeszkedő félműveltség

munka

kevés közül van a tudományhoz, mint a lehurrogott dilettánsoknak; ugyanaz az úr tátong mögöttük. Ebben a viszályban nem akarunk dönteni. Bennünket a dilettantizmus kérdése más szempontból érdekel: a szocialista munkásmozgalom szempontjából. De mi köze a szocialista munkásságnak a dilettantizmus kérdéséhez? Nincs a munkásmozgalomnak egyéb gondja, minthogy a „szellemi élet tisztasága” felett örködjenek?

Tévedés. A dilettantizmus kérdése elsősorban a munkásságot illeti. Ki mást érdekelne? A polgári mentalításban, sajtóban, nevelésben a dilettantizmus nagyszerűen megfér, a fasizmus ideológiája pedig egyenesen ebből él. Ebben az ideológiában nem lehet fogalmakat torzítani és gondolatokat diszkreditálni, mert éppen a torzított fogalmak és prostituált gondolatok a fasiszta ideológia csúcsai és adekvát megjelenési formái.

Egészen más a munkásság és tudomány viszonya. Az osztályharc Marx óta egybeforrt a tudományos társadalommegismeréssel. A tudomány itt nem szellemi fényűzés, hanem gyakorlati feladat. Minél tisztábbak és teljesebbek tudományos felismeréseink, annál többet ér gyakorlati mozgalmunk. Ha a dilettantizmus veszélyezteti a helyes megismerést, akkor veszély a mozgalomra nézve is.

Nem lehet vita tárgya, hogy a munkásság intellektuális képzése a mozgalom legfontosabb feladatai közé tartozik. Itt azonban óriási nehézségekkel találkozunk. Mert a munkásoktatás nem lehet a polgári műveltség morzsáinak gyűjtögetése, nem szellemi ingyenleves, amit „népmívelés” címen hoznak forgalomba. A munkásságnak egy szervesen felépített tudományt kell sajátjává tenni, egy tudományt, amely nem a kiválasztott kaszt előjoga, hanem a munkásság kollektív tulajdona kell hogy legyen. Hogyan valósítható ez meg gyakorlatilag? Hiszen a marxizmus komoly tanulmánya oly alapos kutató munkát követel, annyi különböző irányú ismeretágot foglal magában — szociológiát, közgazdaságot, történelmet, filozófiát stb. — és ezeknek a problémáknak feldolgozása oly rengeteg időt, olvasottságot és tudományos gyakorlatot vesz igénybe, ami a terjesztő munkát eleve arra kárhóztatja, hogy töredék maradjon. Hogyan vigyük át ezt a hatalmas tudományos anyagot a munkásmozgalomba, amikor a munkások legnagyobb részénél — a dolog természeténél fogva — mindenekelőtt az elemi alapismereteket kell pótolni. A munkásoktatás „általános műveltséget” nem adhat, iskolák hosszú éveit még akkor sem pótolhatja teljes mértékben, ha aránylag nagy apparátus áll rendelkezésére (mint pl. a hitlerelőtti Németországban). Hát még akkor, ha a tanítás kisebb tanulókörök időszakos munkájára szorítkozik! Nem válnak ebből „gyorsforraló-kurzusok”, amelyek csak ismerettöredékeket és félműveltséget tudnak adni, nem tenyésztik ki ezek a megemésztetlen tudás dilettantizmusát?

Ha így lenne, akkor a munkásoktatás minden kísérlete egyelőre reménytelen és meddő volna. De a fenti következtetés szerencsére nem helyes. Az a félrecsúszott mentalitás, amit a dilettantizmus fogalmával jelölünk, elsősorban nem az ismeretek mennyiségétől, hanem minőségétől függ. A tudásanyag fölfújttá elegendő, a terminológiával való vissza-

—ez a dilettantizmus. És ami ebből ered: a tekintély vak elfogadása vagy vak elvetése, az összekapkodott idézetekkel való dobálódzás, a gondolkodás zavarainak és a tudás hézagainak készen átvett frázisokkal való eldekorálása. A felelőtlen kontárkodás és illetéktelen ítélkezés azokon a határokon túl, amelyekben belül a tudásanyag fedezetet nyújt. A tudományos szocializmus rosszul felfogott és elsekélyesített propagálása és a „népszerűsítő irodalom” jó része sajnos csak a dilettantizmus terjesztésére volt alkalmas. A megismerés eleven eszközét, a tudományt bálvánnyá merevítette, ahelyett, hogy a tudományos gondolkodás lényegét plántálta volna a szocialista munkásba, és önálló továbbkutatásra ösztönözte volna az olvasót. Pillanatnyi célok szolgálatában állott, ebben merült ki, ahelyett, hogy tágabb perspektívák alapjait igyekezett volna lerakni, oly perspektívákat, amelyekből a konkrét célkitűzések értelmet és jelentőséget nyernek. Az elhanyagolt pedagógia eredménye nem lehet más, minthogy a munkás, a fiatal szocialista, akinek a tudomány szól, a tudományon kívül reked. A kívülállók pedig a bálványt vakon tisztelik, de minthogy mindig többet és mást várnak tőle, mint amit adhat, éppoly könnyen meg is únják és félredobják.

Ez nem jelenti azt, hogy nem lehetne népszerűsítő irodalmat csinálni, és még kevésbé azt, hogy aki nem teljes tudósa a marxi tudományoknak, az merüljön bölcshallgatásba. Erről szó sincs. A munkáspedagógia formai kérdései megoldhatók, ha a tudás anyaga, rendszerezése és iránya közt megvan a kellő egyensúly. A megismerést világosan és céltudatosan kell felépítenünk. Az adott szűk keretek közt is lehet komoly eredményeket elérni, ha a keretek adta lehetőségeket intenzíven ki tudjuk használni. A munkásság intellektuális képzésénél a legnagyobb mértékben élnünk kell azokkal a módszerbeli eszközökkel, amelyek a marxi dialektika alapját képezik. A vezérelv: az önálló eleven gondolkodás, az érdeklődés és fogékonyság felébresztése. A tudomány nem valami idegen ezoterikus mesterség, hanem életszükséglet. Nem „tudósok”, hanem tájékozódni, tudni és látni akaró emberek vagyunk — de éppen ebből a beállításból indul ki az eleven tudomány is, amelynek azután a maga módszerei és rendszerei segítségével feleletet kell adni az emberben élő kérdésekre. Minden tudomány kiindulási pontja az, hogy a problémák tisztán, elevenen és teljes evidenciában éljenek bennünk. A marxizmus nem indul ki kész axiómákból és nincsenek hittételei. Akkor él, ha az alapproblémái élnek: szüntelen újjászületésben edződnek és erősödnek. Ez a friss erő, ami a világot mindig újra és újra felfedezi, ez a forrása a valóban produktív gondolkodásnak és a szocialista tudománynak.

Ezen az alapon lehet továbbépíteni a szocialista tudást, gyarapítani és teljesíteni az ismereteket. Ebből már nem összehordott tudástörmelék és üres fogalomskatulyák gyűjteménye lesz, — tévutak, amelyekre a dilettantizmus téved, — hanem a gondolkodás és tudás szervesen kialakult, fejlődésképes rendje, amely a biztos realitás alapjára van fektetve. A részadatok és összefoglalások, a konkrét ismeretek és általános fogalmak állandó belső kölcsönhatása, a dialektikus vonatkozások kutatása biztosítják a megismerés rugalmasságát és éltető erejét. Ebben az

munka

irányban kell elindítani a gondolkodás önálló fejlődését: ez az adott keretek közt éppannyira lehetséges, mint szükséges munka.

Ezek a szempontok, amelyeket itt felvázoltam, talán túl kevésnek látszanak ahhoz, hogy egy egészséges szocialista munkáspedagógia alapvetését képezzék. De ez csak látszatra kevés. Határaink szűkek, de a szükségből erényt kell csinálni, a lehetőségeket a végsőkig ki kell használnunk. A tudás *minőségét* kell meghatároznunk, tudatos irányt, önkritikát és a szempontok biztonságát kell adnunk. *A valóságkereső dialektikus gondolkodásra való nevelés* — ez a marxizmusban gyökeredző pedagógia irányelve.

A túlzott kötetlenségtől, a gondolkodás szabad elkanyarodásaitól nincs mit tartani. Nem igaz, hogy a munkásoktatás feladata egyszerűen a pártprogramok kommentálása és a mindenkori pártdirektívákra való idomítás. Akik az önálló gondolkodástól a munkásmozgalom „aktív és fegyelmezett egységét” féltik, azok egyrészt nem okultak az elmúlt évek hibáiból, amelyek eléggé bebizonyították, hogy dogmatikával nem lehet tartós egységet építeni, másrészt lebecsülik az eleven marxizmus igazságerejét. Természetes, hogy az önálló gondolkodás alatt nem az egyéni eredetiség póza értendő: közhelyszerű igazságokra is a saját eszközeivel jöhet rá az ember. A marxizmusnak nincs szüksége arra, hogy a dogmák védőfala mögé bújjon. Az előítéleteket széttrő nyílt és bátor igazságkeresés úgyis hozzá vezet. A szabad viták légkörében alakul ki a marxizmusnak az a tiszta és egyenes állásfoglalása, amelyre ma, amikor a szociálmunkás szigetét minden oldalról a fasizmus hullámai mossák, nagyobb szükség van, mint valaha.

Nádas Endre

John Dos Passos: Az emberiség szerelmese

Debs vasúti ember volt, viharvert deszkájú kunyhóban született Terre Haute-ban.

Kilenc testvére volt.

Apja 1849-ben jött Amerikába egy vitorlášhajón, elzászi ember Colmarból, nem jó pénzkereső, de szerette a zenét és a könyveket.

Gyermekeit a népiskolába adta és körülbelül ez volt minden, amit megtehetett értük.

Tizenöt éves korában Gene Debs of Indianapolis And Terre Haute Railway gépészeként dolgozott, aztán előlépett mozdonyfűtőnek,

árusító is volt egy áruházban,

később belépett a mozdonyfűtők szakszervezetének helyi csoportjába, titkárrá választották, beutazta az egész országot, mint szervező.

Magas ember volt, viharzó retorikájával tűzbehozta a vasúti munkásokat fenyőfadeszkás halljaikban. Olyan világot akartak ezek a munkások, mint ő, olyan világot, amelyet testvérek kormányoznak, ahol mindenkinek egyenlően jut:

Én nem vagyok munkásvezér. Nem akarom, hogy kövessetek

engem, vagy bárki mást. Ha egy Mózes után kutattok, aki kivezessen benneteket a kapitalista vadonból, akkor ti éppen ott maradtok, ahol most vagytok. Én nem vezetlek benneteket az ígéret földjére, még akkor sem, ha megteheiném, mert ha én bevezetnék benneteket, valaki kivezetne belőle.

Igy beszélt ő a teherárak kezelőjéhez, a fűtőkhöz, kapcsolókhoz, mozdonyvezetőkhez és elmondta nekik, hogy nem elég a vasutasokat megszervezni, az összes munkásokat szervezetekbe kell tömöríteni, az összes munkásokat be kell szervezni a Munkások Kooperatív Világbirodalmába.

A hosszú éjszakai úton, mikor még, mint mozdonyfűtő dolgozott, a füst alatt furcsa tűz égett belé, viharzó szavak lobogtak föl belőle, amelyek a fenyőfadeszkák hálójába suhantak. A felebarátait szabad emberekké akarta váltani.

Ezt látta ő abban a tömegben, amely az Old Wells Street Depotnál fogadta, mikor kijött a börtönből a Pullmann-sztrájk után. Ezek voltak azok az emberek, akik ezerkilencszáztizenkettőben 900.000 szavazatot hengerítettek össze a számára és megfélemlítették a frakkosokat, cilindereseket, gyémántos hölgyeket Saratoga Springs-ben, Bar Harborban és Lake Geneva-ban egy „szocialista elnök” mumusával.

Hol voltak azonban Gene Debs elvtársai ezerkilencszáztizennyolcban, mikor Woodrott Wilson becsukatta őt, mert a háború ellen beszélt, hol voltak a nagy emberek, akik szeretik a whiskyt, egymást, kiszállást, Középnnyugat kis városainak barjaiban szelíd történetek mesélése közben pityizálni. Nyugodt emberek, akik házacská után áhítóznak kis verandával, itókára és szivarra, kövér feleségre, aki főzön nekik és akivel meghányhassák-vethessék a mindennapot. Emberek, akik hajlandók lennének ezért dolgozni és másokat is dolgoztatni ezért.

Hol voltak a fűtők, mozdonyvezetők, mikor őt Atlanta börtönébe cipelték?

Most visszahozták Terre Haute-ba meghalni. Visszahozták, hogy üljön a verandáján hintaszékében, szivarral a szájában. Mellette rózsák, melyeket felesége helyezett el egy vázában.

Indiana népe és Terre Haute népe és a Középnnyugat népe szerette őt és félték tőle és úgy gondoltak rá, mint egy kedves öreg barátira, aki viszontszerette őket — szerettek együtt lenni vele és cukorkát kapni tőle,

de egyben félték is tőle, mintha társadalmi fekélyt terjesztett volna, szifiliszt vagy leprát és azt hitték, hogy mindez nagyon rossz

a zászló miatt,

a prosperity miatt,

és „biztosítsuk a világot a demokrácia számára” miatt,

félték együtt maradni vele,

nem mertek sokat rágondolni, mert akkor könnyen el is hitték volna, azt amit mond,

és ő azt mondja:

Amíg van alacsonyabb osztály, én abból való vagyok, amíg van bűnös ország, én abból való vagyok, amíg egyetlen lélek is börtönben szenved, én sem vagyok szabad.

Ford. K. A.

munka

A marxizmus igazi filozófiája: a dialektikus realizmus

(A dialektikus materializmus kritikája)

III.

Sokkal egyszerűbb lesz a másik alkotó elem: a hegeli dialektika vizsgálata. A már kimutatott belső konfliktus itt következőképpen nyilvánul meg: az az anyag, amely a „dialektikus materializmus” megalkotójának szeme előtt lebeg, a tehetetlen érzeki anyag, a mechanika és nem a dialektika alapja. Ezért aztán a dialektika, melynek alkalmazása a társadalmi és szellemi életben a marxista világszemlélet fénypontja, elévülhetetlen érdeme, a szervesen anyagra és a szervesen anyag tudományára való alkalmazásában lélektelen és önkényes formasággá válik.

Mi volna itt a helyes álláspont? Láttuk, hogy a „reális állag” lényegét nem ismerjük. Amint ma a fizikában kibontakozik, egyre több dialektikus sajátságot árul el. Ez a dialektika nagy horderejét bizonyítja. De a tudományos álláspont tartózkodást parancsol: *Különösen várunk kell a dialektika konkrét (részletes) alkalmazásával és nem szabad a mai fizikából találmányra kikapott polarításokat (kétsarkú jelenségeket) naiv módon rögtön dialektikus ellentétekké avatnunk.*

Ezt a nagy hibát Engels és Lenin, s utánuk mások ismételtelen elkövették.¹⁶⁾ Ha például azt állítjuk, hogy a fizikában a pozitív és negatív elektromosság dialektikus ellentétek, úgy ez bebizonyíthatólag hamis. Itt a „pozitív”, „negatív” elnevezés vezet félre. A kétféle elektromosság élesen elhatárolt külön valóság, nincs köztük logikai ellentét, viselkedésük különböző ugyan, de ez még nem dialektikus ellentét, egyesülésük, keveredésük tisztán mechanikai, nem szerves egyesülés magasabb szinten. Már nem oly önkényes azt állítani, hogy a matematikában a pozitív és negatív számok dialektikus ellentétek. Engels, aki alaposan foglalkozott a matematikával, nagy súlyt helyez a matematika dialektikus sajátságaira. Ha terünk engedné, hogy e kérdésbe belehatoljunk, látnók, hogy lényegében Engelsnek igaza van, de a matematika dialektikáját másképp kell fogalmazni, nem pedig önkényes formalizmusban keresni a dialektikát.

Az ilyen önkényes formalizmus rossz értelemben vett hagyományos idealisztikus vonás, mert kész kategóriákkal értelmezi a valóságot. Tehát azzal, hogy a dialektikus materializmus nem veti el a szenzualizmust, lehetetlenné teszi a materialisztikus és idealisztikus elemek szerves összeolvadását magasabb szinten, ez elemek benne lappangva, külön életet élnek, s csak alkalomra várnak, hogy felülkerekedjenek: a körülmények szerint hát vagy a szenzualisztikus materializmus, vagy az idealizmus jut a felszínre és megindul a belső eszmei harc.

M. Mitin Moszkvában a kommunista akadémia „Harcos dialektikus materialisták társasága” nevű frakciójának 1931 január 31-iki gyűlésén tartott előadásában a következőket mondja:¹⁷⁾ „A filozófiai

diskusszió folyamán a marxista filozófia alapvető kérdéseiben a leg-
 élesebb elvi eltérések nyilvánultak meg... ..Karevnek (az ú. n.
 idealisztikus Deborin-csoport egy tagja) eszébe sem jut (vagy jobban
 mondva nagyon is eszébe jut!), hogy a bolsevista Lenint szembe kell
 helyezni a mensevik Plechanovval, hogy a Lenin-féle leképezési elméletet
 szembe kell állítani a Plechanov-féle hieroglif-teóriával stb... Deborin
 egyáltalán nem érti a materialista tükrözési elméletet... odajutunk,
 hogy a Deborin-csoport már a dialektikus materializmus magvát — az
 ellentétek egységének törvényét sem értette meg... ily lapos színvonalra
 juttatták a dialektika elméletét azok, akik magukat szovjetföldön az
 elméleti gondolkodás egyedüli hordozóinak tartják..."

Deborin és a csoportjához tartozó Luppól gondolkodása valóban
 hajlik az idealizmus felé. Deborin mondja például:¹⁸⁾ „A természet dia-
 lektikája a természettudományok algebrája.” Ez veszélyes fogalmazás,
 mert az algebra zárt, elvont tudomány, míg Marx, Engels, Lenin csak
 konkrét kérdések elemzésénél gondolkoznak dialektikusan, de nem is-
 mernek önálló dialektikát. Deborin ezzel szemben így látja a dolgot: „A
 filozófia jelenleg a dialektikára szorítkozik, mely az egyes tudományos
 szakokkal szemben (én húztam alá, szerző) vezető szerepet játszik.”

Luppól:¹⁹⁾ „A vallás, idealizmus és klerikalizmus egyszerű identi-
 fikálása agitációs frázis. Hosszú az út az idealizmustól a klerikaliz-
 musig.” Ez igaz, de ezt a frázist maga Lenin is sokszor használja.
 Ugyancsak Luppól: „Lenin nem félt a szavaktól... merészelünk meg
 nem ijedni régi és „szörnyű” megjelölésektől.” Így bátorítja magát
 Luppól, amikor régi filozófiai megjelöléseket használ. Idealista tenden-
 ciák dolgoznak benne, de félénken.

IV.

Látjuk, hogy a dialektikus materializmus belső konfliktusa meg-
 termette káros gyümölcsét: éles elméleti harchoz vezetett. Am aki tör-
 ténelmi materialista szemmel nézi a dolgokat, jól tudja, hogy az elmé-
 leti harcok „élessége” rendszerint mélyebben gyökerezik, mint a pusztá
 elméletben: részint eltérő vérmérsékletek, sokszor egyenest ellentétes gaz-
 dasági erők kifejezője. Ez a megállapítás most arra készítet, hogy mélyeb-
 ben vizsgáljuk meg minden elmélet összefüggését az ember gyakorlati
 cselekvésével.

A dialektikus materializmus megszületéséhez térünk ezzel vissza.
 1845-ben Brüsszelben írta le Marx rövid tizenegy tételét, melyekben
 szakít Feuerbachal. Ez a rövid tizenegy tétele, az egész alig néhány
 száz szó, a filozófiai irodalom egyik legmélyebb alkotása: súlyos,
 tömör, kalapácsütéseként ható gondolatai forradalmi lendületet adnak
 a gondolkozásnak és ugyanakkor, ugyanazon lendülettel felfedik az
 idealizmus és materializmus történelmi ellentétének végső gyökerét.

Bennünket következő megállapításai érdekelnek most:²⁰⁾

„Minden eddigi materializmusnak — a Feuerbachinak is — fő-
 hiánya, hogy tárgyat, a valóságot, az érzékletet csak *tárgyként, szemlé-
 letként* fogja fel; nem pedig mint emberi érzékleti tevékenységet, tehát
 nem szubjektive. Ezért történt, hogy a tevékenység mozzanatát a mate-

rializmussal ellentétben az idealizmus fejtette ki — de csak elvontan, mert az idealizmus természetesen nem ösmeri a világos érzéki tevékenységet mint ilyet . . .”

A hagyományos szenzualista materializmus és idealizmus között tehát, Marx szerint, pusztán filozófiai ellentétükön kívül, illetve ez ellentét alatt, mint annak mélyebb gyökere, egy másik nagyobb ellentét szunnyad, mely az emberi tevékenységhez való viszonyukban mutatkozik; míg a materializmus e tevékenységgel szemben közönyös, addig az idealizmus, habár elvontan, habár eszmei higitásban és torzításban, épen e tevékenységet tárgyiasítja. Szépen jut ez utóbbi tény kifejezésre Fichte praktikus idealizmusában, mely a cselekvő alanyt a külvilág teremtőjévé teszi meg.

Nem torzítjuk el e marxi gondolatot, ha arra figyelmeztetünk, hogy valójában a pusztán szemlélés, a materializmus ezen magatartása is, a tevékenység bizonyos faja. Egyáltalán nincs végső ellentét szemlélés és tett között; hiszen ezek nem egyebek, mint az emberi cselekvés ritmusának váltakozó ütemei. Az ősember megfigyeli a vadat (szemlélet), cselet sző (átmenet), dárdát vet (cselekvés). Csak a fejlődés hozza magával, hogy szemlélet és tett viszonylag elváljanak, amaz elméletté, ez gyakorlattá szélesül. Oly társadalomban, mint a mienk, ez a szakadás súlyos ellentétévé mélyül. A mai világ krízisének ez egyik fő szimptomája: elmélet és gyakorlat egymással szembe kerülnek. Az elmélet főképvisezője a tudomány. A tudomány is a cselekvés egy fázisa (szakasza), de nem aktív, hanem passzív, szemlélődő fázisa. A tudós ideálja a valóság lehetőleg hű, szubjektív elemektől mentes tükrözése. Ennélfogva a tudomány kezdetlegesebb fokán, amíg a valóság tárgyi felfogása nem kerül összeütközésbe a szubjektív érzéletekkel, a tudomány filozófiai kifejezése és betetőzése a szenzualisztikus materializmus, mely azt tanítja, hogy érzékeink bizonyos megszorításokkal helyesen tükrözik a valóságot. Igaza van tehát Leninnek, amikor azt írja, hogy a természettudomány következetesen (szenzualista) materializmushoz kell, hogy vezessen. Igaza van, de csak a tudomány kezdetlegesebb fázisaira vonatkozólag, amíg az érzéki képek nem bizonyulnak hamis útmutatóknak. Ekkor aztán a szenzualizmust, a mindennapi „józan ész” e filozófiáját, a kritikus realizmusnak kell felváltania.

A belsőleg meghasonlott társadalom másik megnyilvánulása a cselekvés idealisztikus filozófiája. Ez a filozófia, amikor a cselekvő embert, annak céljait, érzéseit, vágyait teszi a gondolkodás centrumává, a mai viszonyok közt egyszersmind gondoskodik róla, hogy a cselekvést elszakítsa a valóság talajától, irreális, illuzionisztikus cselekvéssé hamisítsa. Ügynevezett örök ideálokat, örök értékskálát állít fel, de ezek az „örök” ideálok nem egyebek, mint a mai társadalmi rendszer idealizált vetületei. Különösen markánsan mutatkozik ez meg a népies idealizmusban, a vallás különböző formáiban, ahol az eszmék, a szertartások egy irreális világba visznek, irreális cselekvéssel, de a filozófiai idealizmusban is lépten-nyomon kimutatható.

Természetesen nem tartjuk azt, hogy az idealizmus végesvégig hamis. Ezt nem állítják a dialektikus materializmus mesterei sem. Így Lenin írja: „A klerikalizmusnak (= filozófiai idealizmus) természetesen

megvannak ismeretani gyökerei, nem lóg a levegőben; kétségtelenül *meddő virág*, de *meddő virág* az élő, termékeny, igazi, hatalmas, mindenható, tárgyi, feltétlen emberi ismeret élő törzsén." Értékes eleme épen az, hogy a cselekvést teszi középpontjává. Ezért átmentjük a proletariátus filozófiájába, mint megfordított hegeli dialektikát.

Ez a program, de a programot egyelőre nem hajtották végre. Belső konfliktus maradt a dialektikus materializmusban, amelyet most így fogalmazhatunk: a dialektikus materializmusban a szemlélődés elemét a szenzualizmus, a cselekvés elemét a dialektika képviseli. Amaz a tükrözés, emez az újat alkotó tett kifejezője. Amaz úgy veszi a világot, amint van, emez át akarja alakítani. Ez a két elem ellenségesen áll szemben, ahelyett hogy áthatnák egymást. A szenzualizmus ezt mondja: „nem tudod a világot alakítani, csak tükrözni”, a dialektika: „a világ a te alkotásod”.

Ez a szakadás, ez a belső konfliktus leghatározottabban, mondhatnók legtragikusabban az elmélet azon pontján jut kifejezésre, amely egyenesen a prakszisba visz át: *az akarat szabadsága kérdésében*. Ez a próbaköve minden elméletnek, amely a cselekvést célozza.

Helyezkedjünk a marxi Feuerbach-tételek alapjára: *minden elmélet gyökere a tevékenység valamely módja*. A szenzualisztikus materializmus passzív tevékenysége: a tükrözés. Mindenütt tárgyas valóságba ütközik, s a fotografálás hűsége érdekében óvakodik tőle, hogy e valósághoz hozzányúljon. Azt sugallja, hogy nem szabad hozzányúlni, mert akkor a fotografia nem lesz hű, a tükör eltörik. Sőt: konzekvensen azt tanítja, hogy *nem is lehet hozzányúlni*, hogy a hozzányúlás puszta illúzió, a tükrözésben az ember maga is tükörképpé lesz s a tükörkép nem változtatható a valóságon. *A szenzualizmus az akarat kötöttségét sugallja*.

Ezzel szemben a dialektika úgy látja, hogy a világ nem álló tárgy, melyet nyugodtan tükrözni lehet, hanem *teremtő folyamat*, amely le sem fotografálható. Itt a dialektikus materializmus belső konfliktusát a gyökerénél ragadtuk meg. Lenin mondja: „Nem tudjuk elképzelni, kifejezni, megmérni, leképezni a mozgást, hacsak félbe nem szakítjuk azt, ami összefügg, ha nem egyszerűsítjük le, nem durvítjuk el, nem osztjuk fel, nem öljük meg azt, ami él.”²¹) Ez a Lenin-idézet a bolsevik-részről sokat ócsárolt Bergson-féle filozófia magva, centrális meglátása, amelyhez mi feltételesen csatlakozunk. De Lenintől azt kérdezhetnők: ha ez így van, akkor mi lesz a tükrözési elmélettel? Valóban, itt Lenin tisztán a teremtő cselekvés, a tiszta dialektika álláspontjára helyezkedik. A teremtésnek pedig nincsenek feltétlen akadályai: *e szempontból az ember akarata szabad teremtő tevékenység*.

Hogyan szabadul a dialektikus materializmus e konfliktusból? Hogyan határozza meg az akarat szabadságát? Ebben a tekintetben általánosan elfogadták Hegel fogalmazását, mely szerint az akarat szabadsága nem egyéb, mint „a szükségszerűség belátása”. — „A szükségszerűség csak addig vak, amíg meg nem értjük.” Engels magyarázatként hozzászól: ²²) „Szabad akarat nem más, mint az a képesség, hogy tárgyi ismeret alapján határozzuk el magunkat. Minél *szabadabb* tehát az ember ítélete valamely kérdésben, annál *szükségszerűbb* lesz ez íté-

let tartalma, míg a bizonytalanság, amely tudatlanságon alapszik, amikor látszólag önkényesen válogat különböző és ellentétes lehetőségek közt, épen ezzel bizonyítja kötöttségét, alávetettségét a tárggyal szemben, amelyen épen uralkodnia kellene. A szabadság tehát abban áll, hogy a természet ismerete alapján uralkodunk magunk és a külső természet felett, így hát a történelmi fejlődés terméke." Ezt a szép és igaz magyarázatot azonban még kommentálnunk kell, hogy a döntő ponthoz jussunk: *a természet ismerete szükséges, de nem elegendő feltétele annak, hogy uralkodhassunk „magunk és a külső természet felett”.*

Ha a bábszínházban a bábuknak tiszta tudatuk volna az őket rángató mechanizmusról, ez csak azt jelentené, hogy tudatosan engedelmeskednének a rángatásnak. Ilyen báb, amely világosan látja a helyzetet, a minket mozgató vak mechanizmust, s amely kénytelen-kelletlen mégis engedelmeskedik neki, ezernyi ezer van a valóságban is. S ezernyi ezer ember van, aki a jó tudatában cselekszi a rosszat. *Az akarat szabadságában több rejlik, mint pusztá ismerettöbblet. Hegel és Engels meghatározása mechanisztikus.*

Térjünk vissza a dialektikus materializmus ősforrásához: Marx Feuerbach-tételeihez. Az ismeret mélyén ott van a cselekvés. Vajjon nem találánk-e a mai meghasonult társadalomban oly szintetikus (szervesen egységes) cselekvést, amely forrása lehetne az igazán szintetikus dialektikus realizmusnak? Oly cselekvést, amely magasabb szinten, differenciáltan (bonyolultabban) ismételné az ősember szemléletet és tettet egyesítő cselekvését?

Valóban, van ily cselekvés: egyrészt a művész, másrészt a mérnök tevékenysége. Elemezzük röviden a kettőt. *Főjellemvonásuk, hogy a szükségszerűséget konkrétan (kézzelfoghatólag) egyesítik a szabadsággal, tehát igazi dialektikus természetűek.* A művészt köti az anyag. Ezer szállal hálózza be, magához vonja, lenyűgözi. De az alkotóerő felülemelkedik e kötöttségen, esztétikai céljai érdekében szuverénül kezeli, alakítja. A remekműben az anyag és a művészi forma oly szerves egységgé válnak, amely egyiküket sem hamisítja meg a másik érdekében, hanem magasabb összhangban egyesíti.

A mérnököt kötik az anyag sajátosságai, a természet törvényei. De nem lesz rabjukká, hanem szuverénül felhasználja őket technikai céljai szabad megvalósításához. A technikai remekmű szervesen egyesíti az anyagot a céllal, a formával.

E szintetikus dialektikus tevékenységek a dogmától mentes dialektikus realizmus ősmintái. Ez a dialektikus realizmus már túl van az idealizmus és materializmus ellentétén, túl van az akarat szabadsága és kötöttsége konfliktusán. Ez a marxizmus igazi filozófiája. Próbáljuk felvázolni:

Nincs szellem és nincs anyag, csak teremtő folyamat van, melyet elemzésünk bont anyagra és szellemre. Szellemnek nevezzük a teremtő folyamatban magát a teremtést, anyagnak a teremtés benső (immanens) akadályait. Ez akadályokat tudományos tükrözéssel ismerjük meg legjobban, s e tudományos tükrözés a bonyolultabb prakszisban elkerül-

hetetlen feltétele a teremtésnek. De igazi teremtéshez a tükrözés nem vezethet. A teremtés lényegénél fogva tudományosan meg nem határozható eleme a teremtő folyamatnak. Lényege a teremtő lendület, melyet csak gyakorolni lehet, de nem megismerni.

E filozófiai állásfoglalás termékenysége rögtön megnyilvánul abban, hogy az akarat szabadsága, illetve kötöttsége kérdésére mesterkéletlen, a dolgok lényegéből folyó feleletet ad. Láttuk, hogy a teremtő folyamatnak benső akadályai vannak, amelyek összességét anyagnak nevezzük. Itt figyelmeztetünk arra, hogy az így meghatározott anyagfogalom szélesebb, mint a fizikai: magában foglalja mindazt a biológiai, lélektani, társadalmi kötöttséget is (tehát nemcsak a fizikai anyag fogalmában egyesített fizikait), amely minden cselekvésnek feltétlen vagy viszonylagos akadálya.

A fizikai történet, de a mi mindennapi cselekvésünk is túlnyomólag a kötöttség keretében folyik le: ez a történet a tudományosan megállapítható törvényszerűségek birodalma. Képletesen azt mondhatnók: a teremtő folyamat itt megáll, nem árad túl a gátakon, hanem körben áramlik, mintegy erőt gyűjt és helyet keres, ahol a gátat előlöntheti. Cselekvésünk e szférában nem szabad, kötött, csak a teremtő tettet előkészítő, az anyagban tapogatózó gondolat (nem külön valóság, hanem kezdődő cselekvés!) villanása jelzi a mélyben formálódó szabad tettet. Miután a fizikai, élettani kötöttségeken felül cselekvésünket társadalmi erők szabják meg s ezek azok, amelyekre figyelmünk rendszerint irányul (a járás, az emésztés stb. rendszerint gondolatilag nem foglalkoztat), ennél fogva a szabad tett jellege elsősorban közvetlen társadalmi, anyagi, személyi érdekeink megtagadásában mutatkozik, nem másfajta személyes érdekeinkkel szemben, hanem személyünkön túlmenő, személytelen fejlődési tendenciák érdekében, amelyeket a dialektikus fejlődéstan állapít meg. Ilyenkor persze e személytelen tendenciák személyes ügyvé válnak, de azért nem veszítik el személyfölötti eredetük bélyegét.

Miután a teremtő fejlődés tendenciái, mint eszmei erők válnak tudatosokká, most már így fogalmazhatjuk a szabad tett lényegét: szükségyszerű anyagi fejlődés szabja meg a fejlődés tendenciáit. A fejlődés dialektikai jellegénél fogva e tendenciák a fennálló állapottal konfliktusban vannak. Az egyén tudatát tehát ellentétes erők feszítik: *a meglévő állapot anyagi erői egyik irányban, az eszmei erők formájában tudatossá lett fejlődési tendenciák az ellenkező irányban készítenek cselekvésre. Ha e harcban a fejlődési tendencia eszmei erői győznek, akkor szabad tettel van dolgunk, a teremtő folyamat túláradt gátjain.*

A szabad tett itt vázolt folyamata csak részletezése a marxi fel-fogásnak.

A 3-ik Feuerbach-tétel a teremtő folyamat világos kifejezése: „Az a materialista tétel, hogy az emberek a körülmények és a nevelés termékei, változott emberek tehát más körülmények és változott nevelés termékei, elfelejti, hogy a körülményeket épen az emberek változtatják meg és hogy a nevelőt magát is nevelni kell... A körülmények változtatásának és az emberi tevékenységnek egységét csak mint teremtő

munka

(umwälzend, szó szerint: forradalmi) prakszist foghatjuk fel és érthetjük meg észszerűen.

A szabad akarat itt vázolt megoldását, *mely pontosan a dialektika szellemének felel meg*, szembeállítva a „Hegel—Engels”-félevel, világosan láthatjuk ismét a dialektikus materializmus le nem gyűrt mechanisztikus tendenciájának hatását: ama Hegel—Engels-féle definíció tudatos bábok szükségszerű cselekvésére illik, de nem adja a szabad tett lényegét. De viszont ne feledjük el, hogy a szabad tett egy szükséges jegyét adja: *a szabad tett nem „egyéni akció”, hanem a materiális erők és a fejlődés igaz tendenciáinak ismeretén alapuló, tudományosan meg-alapozott teremtő, tervszerű cselekvés.*

A teremtő folyamat a mi fogalmazásunkban nem azonos a Bergson-féle túlságosan biologikus és irracionalista „élan vital”-lal (életlendület), de rokon vele. A legfontosabb különbség abban van, hogy a mi számunkra a teremtő folyamat dialektikus, azaz fogalmilag mint ellentétek küzdelme, magasabb szintű szerves összefogása jelentkezik, tehát ép annyira racionális, mint irracionális, túl van ez ellentétén. A Bergson-féle teremtés felfoghatatlanul abszolút újat hoz, a mienk a magasabb szintű újban a régít mint szerves alkatrészt tartalmazza.²⁹⁾

A dialektikus realizmus lényeges vonása, hogy a világ lényegét *folyamatnak* s nem *álló*, lényegében változatlan valaminek látja. A valóság lényegét fentebb a semleges „reális állag” kifejezéssel jellemeztük. Ha azonban az „állag” szót úgy értenők, hogy az „áll” igével kapcsolatos, s hogy tehát valami „állót” fejez ki, úgy az súlyos félreértés volna, amellyel ismét a dialektikus materializmus hibájába esnénk vissza. Marx, Engels és Lenin egyaránt figyelmen kívül hagyták, hogy a materializmus, amely a világ lényegét az érzéki anyagban látja, lényegében *statikus* elmélet (statika = az egyensúly, a nyugalom tana). Hangsúlyozzák ugyan, hogy a mozgás szükséges tartozéka az anyagnak, de minden hangsúlyozás sem segít azon, hogy csupán tartozéka, sajátága. Ez a materializmus lényege. A materializmus szerint, ami új van a világon, az nem egyéb, mint régi építőkövek, az atómok, újjárendezése. Azaz nincsenek lényegileg új dolgok, nincs szakítás a multtal, nincs dialektika. Ezzel szemben a dialektikus realizmusban az *anyag*, amint láttuk, a *mozgás egyik tartozéka*. Lenin maró gúnnyal szól azokról, akik mozgást ismernek el anyag nélkül, vagyis mozgást, amelynél semmi sem mozog.²⁴⁾ Minket ez a gúny nem ér, mert a teremtő folyamat nálunk is az anyagon játszódik le (az akadályokat formálja), de nálunk éppen fordítva van, mint a materializmusban, az anyag csak a folyamat csapadéka, s nem a folyamat nő ki a csapadékból.

Ezzel a materializmus és dialektika ellentétét végső gyökerében, a cselekvésre való vonatkozásában jellemeztük: a dialektika a teremtő cselekvés fogalmi kifejezése, a materializmus a konzervatív sablonos mesterségé. A világfolyamat teremtő mivolta fogalmilag mint dialektika kell hogy jelentkezzen, mert

1. a teremtési folyamat nem sima aktus, hanem a folyamat anyagi és szellemi (állapotos és irányzatos, szubsztanciális és tendenciális) mozzanatainak küzdelme (dialektikai ellentét),

2. a teremtés eredménye nem pusztán összeg, hanem ellentétek szerves egysége magasabb szinten (szintézis).

965

A dialektikus realizmus tehát a marxizmus igazi filozófiája.

V.

Minden igaz marxistával a filozófia pártosságát vallom: polgári széplelkek álma a négy fal közé, vagy akár a csillagvilág üres terébe zárt semleges filozófia, amely nem törődik a praxszissal s nem hat rá. Ez az áhított semlegesség valójában maga is állásfoglalás, nem pedig tudományos, semleges tárgyilagosság, amint hiszik. Pártossága abban nyilvánkozik, hogy elzárkózik meglátások és konzekvenciák elől, amelyek, kérlelhetetlenül a praxszis felé vinnék. A legnagyobbak nem zárkóztak el: a nagy Plato megírta „Állam”-át, Kant az örök békéről elmélkedett, de igazán csak Marx, Engels és Lenin ismerték fel az elmélet és gyakorlat, az eszme és a lét igaz kapcsolatát, hogy az eszme egyrészt ideológiai terméke a társadalmi létnek, másrészt a cselekvés eszmei kifejezése. Az utóbbi szerepe egyenest Marx Feuerbach-tételeiből adódik.

Mit jelent a filozófiai pártosság szempontjából a dialektikus realizmus? Új szektát, vagy szektácskát, amelynek esetleg csak egy tagja van? Aki figyelemmel kísérte fejtegetéseinket, aki belemélyed az eredeti forrásokba, meg fog győződni arról, amit mi unos-untalan hangoztattunk, hogy a dialektikus realizmus a marxizmus igazi filozófiája, hogy csak ez a filozófia visz összhangot a marxi világnézetbe.

Persze: nem szabad Marx, Engels, Lenin tanításából vallási dogmát csinálni, nem lehet végrehajtóbizottságok szavazataival eldönteni, hogy mi a dialektikus materializmus. A legnagyobbak is tévedhetnek. Nézetem szerint Marx, Engels és Leninnél elsősorban történelmi, fejlődési tényezők felelősek azért, hogy ebben a kérdésben nem sikerült minden homályt eloszlatniok.

Ha azonban a dialektikus realizmus a marxizmus igazi filozófiája, akkor pártosság szempontjából nem új árnyalatot, hanem régi szakadások hegesztését, régi ellentétek elsimitását jelenti.

Mert most már igazolhatjuk azt, amit e fejtegetések elején állítottunk: a dialektikus materializmus kétarcúsága a tényleg bekövetkezett szakadás elméleti szentesítése.

Háromféle politikát fogunk megkülönböztetni:

1. a *reálpolitika* a közvetlen adottságokhoz tapad, nincsenek nagy, elméletileg alátámasztott célkitűzései, céljait a körülmények szerint változtatja,

2. a *reális politika*, másszóval nagyvonalú politika megegyezik az előbbivel abban, hogy tudományosan számol az adottságokkal, ámde különbözik abban, hogy szilárd elméleti célkitűzések határozzák meg,

3. a *kalandos politikának* lehetnek nagy célkitűzései, de nem számol az adottságokkal.

Pusztán elméletileg is világos lesz az előbbi fejtegetések után, hogy:

1. a reálpolitika szívesen fog szövetkezni elméletileg a szenzualisz-

munka

tikus materializmussal, vagy a lagymatag, nem dialektikus idealizmussal. Nevezetesen az érzékleti materializmus azzal, hogy a közvetlenül adott érzéki világra utal, elméleti ikertestvére a reálpolitikának;

2. a kalandos politikát forradalmi akarás fűtheti s mint ilyen kapcsolódhat oly dialektikai felfogással, melyből hiányzik a realizmus ellensúlya, míg

3. a reális politika nagyvonalúsága számol az adottsággal, de túl is megy rajta, elméleti ikertestvére nem lehet tehát a szenzualisztikus materializmus, csakis a dialektikus realizmus.

Ez elméleti megállapítások történelmi bizonyítéka, hogy a szociáldemokrata pártban a marxizmus dialektikai összetevője mindig idegen test volt, maga Kautsky, e párt főteoretikusa sohasem tudott a dialektikával megbarátkozni. Ezzel szemben a szenzualisztikus materializmus kezdettől fogva meleg otthonra talált a pártban, bár később a németeknél a kantianus és machista filozófiával kellett versengenie.²⁵⁾ Alig kell bizonyítani, hogy ennek megfelelőleg a szociáldemokrata politika nagyjában reálpolitika volt, mely Németországban a Bernstein-féle revizionizmusban csúcsosodott ki, abban a revizionizmusban, melynek „a végcél semmi, a mozgalom minden”.

Ismeretes ezzel szemben, hogy mily nagy szerepet visz a dialektika a kommunizmus szótárában. Hogy viszont itt a szenzualisztikus materializmus bizonyos fokig idegen test, bizonyítja a sok idealisztikus „el-tévelyedés” (Deborin, Luppól, Karev), amelyekről szoltunk.

Fejtegetéseinket áttekintve, látjuk, hogy vázlatosak. Valóban: itt jó kötetre való anyag vár feldolgozásra. Ám meggyőződésünk, hogy a tényállást már a felhozottak is bizonyítják. E meggyőződés és annak tudata nélkül, hogy az igazság csak hasznára lehet a munkásmozgalomnak, nem nyultunk volna be elméletileg ebbe a mozgalomba.

Szántó Hugó

1) Georges Sorel: Les illusions du progrès. Paris, Rivière. 1908, 216. lap. — 2) Sorel i. m. 243. l. — 3) Vorländer: Geschichte der Philosophie. 6. kiadás, Leipzig, Meiner 1921. II. köt. 401. l. — 4) Vorländer i. m. 384. l. — 5) Müller—Lyer: Die Familie, München 1912. — 6) A „Kapital” 1873-iki 2. kiadás utószavában (lásd „Elementarbücher des Kommunismus” 2. rész 94. lap.) — 7) Kurt Sauerland: Der dialektische Materialismus Berlin, Univ. Bücherei 1932, előszó, Ez a munka „hivatalosan” kemény kritikát kapott, viszont Wittfogel („Illustrierte neue Welt” 9. sz.) úttörőnek mondja. — 8) V. ö. Vorländer i. m. 133, 142, 145. lap, továbbá Fr. A. Lange: Geschichte des Materialismus, Leipzig, Reclam, I. köt. 54, 122, 445, 494 l. — 9) V. I. Lenin: Materialismus a empiriokriticizmus. Kladno 1933 (cseh fordítás). II. fej. 93. l. Ez az igen jó kiadás tartalmazza azonkívül Lenin hátrahagyott jegyzetei közül „A dialektika kérdéséhez” címűt, melyet alább idézünk, továbbá 311. és köv. lapjain idézeteket a többi jegyzetfüzetekből. — 10) Fr. Engels: „Ludwig Feuerbach”, Stuttgart, Dietz 1910, 18. és köv. lapok, Lenin i. m. 179. l. — 11) V. ö. A. Haas: Materiewellen und Quantenmechanik, Leipzig, Akad. Verl. Ges. 1929, főként XI. és XIX. fej., továbbá Philipp Frank: Über die „Anschaulichkeit” physikalischer Theorien, „Die Naturwissenschaften” című folyóirat 1928-ik évf. — 12) Engels i. m. 37. l. — 13) Lenin i. m. 92, 93, 133, 134, 163 lapok. — 14) Lenin i. m. 39, 195, 222 l. — 15) Lenin i. m. 175. l. — 16) Engels: „Antidürring”, Prága 1933 (cseh kiadás) 98. és köv. l., Lenin i. m. 277. l. —

- 17) M. Mitin: Über die Ergebnisse der philosophischen Diskussion, az „Unter dem Banner des Marxismus” c. folyóirat 5. évf. 2. füzetében, 1931. —
 18) Deborin: Materialistische Dialektik und Naturwissenschaft, az „Unter dem Banner des M.” I. évf. 3. sz. 458. lapján. Marx és Lenin is foglalkoztak azzal a gondolattal, hogy külön „Dialektikát” irnak, de ez bizony nem lett volna „algebra”, hanem konkrét alkalmazás. — 19) I. Luppól: Lenin und die Philosophie, Univ. Bücherei 1931, 36 és 113 l. — 20) Engels idézett „Feuerbach”-kiadása 61 és köv. lapjain. — 21) Lenin i. m. 313 l. — 22) Engels „Antidürring” i. h. 82 l. — 23) Bergson: L'évolution créatrice, 1. fejelet. — 24) Lenin i. m. 199 l. — 25) Sauerland i. m. 58 l. és F. Messin cikke „Eine neue Revision der materialistischen Geschichtsauffassung” az „Unter dem Banner des M.” III. évf. 2. sz. 224 és köv. lapjain.

Traven: Gyapotszedők*

A kávéházban mindig üldögélt egy-két ember, akiket senjor vagy senjora Doux szolgált ki. De azt igazán nem lehetett rendes üzletnek nevezni. Nekünk, a pékműhelyben sem igen volt dolgunk, alig néhány rendelést kellett elintéznünk.

Két nappal később történt, délután, úgy uzsonnatájkban. A helyiségben talán hat vagy nyolc vendég tartózkodott. Közöttük egy Lamas nevű rendőrfelügyelő. Ez a Lamas állandó vendég volt a La Aurorában, minden délután és minden este beállított. Már meglehetősen csinos öszeggel tartozott senjor Douxnak és rendszerint azzal búcsúzott, hogy majd „holnap” fizet. Bár rendes felesége és két gyereke volt, három szeretőt is tartott, akiket szintén el kellett látnia. Ez pedig sok pénzbe került és a pénzt valahonnan elő kellett teremtenie. Ezért tehát fűnek-fának tartozott. A vendégek csendesen üldögéltek a kávéházban, szopogatták a fagyaltjukat, vagy jeges italokat nyeltek. Az egyik asztalnál dominóztak, a másiknál kártyáztak.

Az Egyesült Államokban a sztrájk-örsemek derék és jámbor polgárok, akik hisznek a törvényben és a felsőbbbségben. Ha sztrájkörsemen állnak, úgy ezt éppen olyan kötelességtudással végzik, mintha díszörseget állnának valami ravatal mellett. Nem kiabálnak és ha a rendőrök jönnek és rájuk szólnak: „álljon hátrébb, zavarja a forgalmat!”, hát szépen odébb húzódnak, mintha őket fizetné a rendőr, nem pedig a rendőr élne az ő pénzükből. Odaát az Államokban még van a munkásokban érzék a rend iránt és olyan fegyelmezettek, akár a katonák.

Itt viszont Mexikóban a munkások fegyelmezetlenek és a párttitkároknak úgy kell táncolniuk, ahogy ők fütyülnek. És... csodálatos... ennek ellenére majdnem minden sztrájkjuk győzelemmel végződik.

— Hé, te léhűtő odabent!... — kiáltott oda az egyik sztrájkör valamelyik vendégnek, — mi a fenének eszed azt a fagyaltot? Hiszen csak víz meg cukor. Egy csipetnyi tejszín sincs benne. Az az ember-

* Regényrészlet. Negyedik fejezet. Copyright by „Pantheon”.

nyúzó ott, a te adagodból akarja kiprészni azt, amit a sztrájkon veszít. — Mire a vendég, aki úglátszik a tulajdonos pártján állott, visszakibált: — Te fizeted a fagylatot, vagy én? Fogd be a szád, csirkefogó!

— Vigyázz magadra, te hólyag, mert ha bemegyek és rádlépek, szétpukkadsz, — felelte az ör, mire a körülálló hangos hahotára fakadtak. Az egyik vendég egy hölgy kíséretében ült, aki szalmaszálon kóstoltatta a jeges hűsítőt.

— Ugyan szűz-e még önegysága? — kiáltott be egy másik sztrájkoló. — Siess Rodriguez, nehogy más megelőzzön.

A hölgy úgy tett, mintha nem hallott volna semmit. A férfi, akivel ült, visszakibált: — Majd meghívlak téged, naplopó. Egyéb munkára amúgy sem vagy alkalmas.

— Csak ne olyan fennen, uracskám! Kinek akarod eladni ma este önegységát? Talán csak akad valaki, aki husz centavot, meg egy pohár jeges vizet hajlandó lesz fizetni érte.

Ekkor senjor Doux odalépett az ajtóhoz: — Ne zavarja a vendégeimet. Akinek semmi keresnivalója itt, takarodjék.

— Szép kis vendégek! Léhűtő naplopók, — kiabálták vissza karban nem csak a sztrájkörök, hanem a többi ott ácsorgó legény is. — Fizessen rendes bért és adjon tisztességes kosztot. Vagy arra vár, hogy alaposan megtáncoltassuk? Jó lesz, ha siet egy kicsit, mert nem vagyunk hajlandók sokáig várni és őrizni itt a maga bódéját. Jobban is el tudjuk tölteni az időnket. Tudunk mi még más hangon is beszélni.

Ekkor lépett Lamas felügyelő úr az ajtóba. Úgy érezte, itt az ideje, hogy hálásnak mutakozzék az élvezett hitelért. Még a mult héten is kapott egy huszonöt pesot érő tortát, aminek a tetején cukorból kiöntve „Adélia” név állott. Adélia ama bizonyos három szeretők egyike volt és a tortát születésnapjára kapta. A felügyelő személyesen jelent meg a cukrászműhelyben és cukorból formált rózsakoszorút kívánt díszül a torta köré. Természetesen ennek az árával is adós maradt.

Egy ideig ott állt az ajtóban és hallgatta a beszédet. Azután elővette a revolverét és a fegyver agyával egyetlen szó nélkül fejbevágta a hozzá legközelebb álló sztrájkolót, hogy azt menten elöntötte a vér. Azután füttyentett. Futva jöt két rendőr és a felügyelő parancsára az őrszobára kísérték a sztrájkolókat és néhány lézengőt, akik hangos kifejezést adtak a sztrájkolókkal való együttérzésüknek.

Alighogy a társaságot elvitték, megérkezett Morales, akit három órával ezelőtt leváltottak és most visszajött, hogy újból elfoglalja őrhelyét. Amikor meghallotta, hogy mi történt, bekiabált a kávéházba: — Megállj, te vérszopó! ... — Doux urat értette, — most úgy ellátjuk a bajodat, hogy a füled is széjjeláll tőle! Eddig keztyűs kézzel bántunk veled! De ha sokat ugrálsz, megmutatjuk, hogy mi is tudunk más hangon beszélni.

Ezzel sarkonfordult és elsietett a szakszervezet irodájába. Tíz perccel később már a titkár is ott állt a kávéház előtt.

— Mit akar itt?

— Hol a felügyelő? Azonnal jöjjön ide. Részeg ez az ember, vagy mi? Na ennek most elhegedülöm a nótáját.

A felügyelő kijött. A titkár követelte, hogy azonnal vezesse elő az elfogott embereket. A foglyok csakugyan nemsokára meg is jelentek. A titkár lármázni kezdett, hogy azonnal hívják elő az illetékes rendőrkapitányt. A kapitány tüstént megjelent és amikor a titkárt meglátta, nagyon izgatott lett. Azonnal nekilátott, hogy elintézzé az ügyet.

— Miért ütötte meg ezt az embert? — kérdezte a felügyelőtől.

— Mert a kávéházi vendégeket szidalmazta.

— Hol áll az, hogy magának joga van fejbeverni valakit, aki szitkozódik, de semmi egyebet nem csinál?

Lamas felelni akart, de a kapitány elvágta a szavát: — Ügylátszik, maga nem ismeri a hatáskörét. És az irnokához fordult: — Vegye jegyzőkönyvbe, hogy Lamas felügyelő visszaélt hivatalos hatalmával.

Azután megint Lamashoz fordult: — Ez itt, ügylátszik, nem magának való beosztás. Majd körülnézek, hogy találjak valami kisfalut, ahol nem okozhat galibát. És ha még egyszer ilyesmi előfordul, hát jól jegyezze meg, maga a legkevésbé sem nélkülözhetetlen. Egészen jól megleszünk mi maga nélkül is. Mondja, miért fogatta el ezeket az embereket?

— Valamennyien szidalmazták senjor Douxot és a vendégeket, — felelte Lamas, most már ugyancsak begyulladva.

— Szidalmazták? Mi az, hogy szidalmazták?

— Vérszopónak, meg embernyúzóknak nevezték, — védekezett Lamas.

Ha mindenkit börtönbe akarna csukni, aki vérszopót meg embernyúzót mond, akkor akár tüstént falat építhetne az egész ország köré. Azt hiszem, maga meghibbant egy kicsit.

— De fenyegetődtek is! — Lamas hangja most már ugyancsak félénken csengett.

— Úgy? Fenyegetődtek? És, ha szabad kérdezni, mivel fenyegetődtek?

— Azt mondták, hogy agyonverik senjor Douxot.

— Nem igaz, ezt nem mondtuk, — kiáltották a foglyok.

A kapitány gúnyosan végigmérté a felügyelőt: — Magának talán nem mondta még soha senki, hogy agyonverik? És olyankor maga az illetőt is tüstént elfogatta, a feleségét, vagy a barátait? Vagy fejbeverte őket a revolverével?

— De ezek itt, ügylátszott, komolyan gondolták, — válaszolta Lamas.

— Úgy? Szóval a bőrét féltette? És, ha szabad tudnom, miért? Ezek közül az emberek közül, akiket becsukatott, megvert valaki valakit, vagy rabolt talán, vagy megrongálta senjor Doux kávéházát? Bizonyára nem, mert hiszen akkor mindjárt ezzel kezdte volna a rém-

meséjét. Mi, maga is, meg én is, azért vagyunk itt, hogy senyor Doux személyét és vagyonát megvédelmezzük, de arról, hogy azért volnánk, hogy segítségére legyünk abban, hogy olyan alacsony béreket fizessen, amiből az emberei nem tudnak megélni, vagy pedig olyan sokáig dolgoztassa őket, hogy még arra se maradjon elegendő idejük, hogy néhanapján egyet sétáljanak családjukkal, minderről egyetlen szó sincs a törvényben. Érti kérem? Ha az emberek ezt eltűrik, semmi közünk hozzá, de ha már nem akarják tovább tűrni, nem a mi dolgunk, hogy ezért becsukjuk őket. Miért nem tud senyor Doux békében élni embereivel? Akkor tüstént nyugalom volna. De ezt a felfordulást nem tűrhetem tovább. Hiszen ez az utca rendjének és nyugalomának megzavarására vezethet. Tüstént elrendelem, hogy a La Aurora kávéház két hónapra bezárandó. Akkor azután békesség lesz.

Az irnokához fordult: — Állítsa ki tüstént a két hónapi tilalmat elrendelő végzést. Majd én aláírom és a kormányzó elé terjesztem. És maga, Lamas felügyelő úr, tekintse magát állásától felfüggesztettnak mindaddig, amíg a kormányzó úrtól utasítást kapok az áthelyezésére vonatkozólag. A foglyok pedig ezennel szabadlábra helyeztetnek. Van még valami panaszuk ezenkívül?

— Nincsen, — felelték egyhangúan a foglyok.

A rendőrkapitány felkelt és kezét nyujtott a szakszervezeti titkárnak, aki barátságosan viszonzta az üdvözlést. — És ezzel el is intéztük volna az ügyet, ugyebár? A továbbiak önökre tartoznak. Szerencse, hogy ilyen hamar kéznél voltam. Még mindig vannak egyesek, akik nem tudnak beleilleszkedni az új rendbe.

— Vagy nem akarnak, mert függnek valakitől, — tette hozzá a titkár.

— Majd olyan helyre küldjük, ahol félreteheti a fizetését, mert nem lesz mire költeni. Már van is egy megfelelő helyem számára; amolyan bandita-fészek. Ha csakugyan legény a talpán, ott bebizonyíthatja. Ha pedig csak amolyan pipogya fráter, hát majd kiteszük a szűrét. Ahhoz a régifajta iskolához tartozik, amelyik még mindig azt hiszi, hogy a diktatura a kormányzás egyetlen helyes módja. Rövidesen teljesen megszabadulunk ettől a fajtától és nagyon előnyös, ha az a néhány, aki még elkerülte figyelmünket, ilyen módon leleplezi önmagát, legalább megszabadulhatunk tőlük.

— Odaát az Egyesült Államokban, — kiáltotta a titkár, — ezek a régi hibák a legeslegmodernebb berendezés alapjai.

— Tudom, — felelte a rendőrkapitány, — de ha annyi mindent utánzunk is, mindent azért még sem kell utánoznunk, főleg pedig azt nem, ami elavult és nem illik bele korunkba. Ez a módszer talán helyes volt valamikor, ma a legostobább, ami csak elgondolható. És odaát is már csak a szamarak élnek vele, szamaruk pedig sokkal több van, mint nekünk, már legalábbis, ami a kétlábúakat illeti.

Ford: *Dormándi László*

Buddha mondta, hogy hozzá mindenki eljut: van, aki az áldozat útján, van, aki a heroizmus útján és sokan vannak, akik a fáradság útján jutnak el hozzá.

Azok az utak, amelyekken az intellektuális Európa legjobb képviselői ma a proletáriátus felé közelednek, éppoly különbözők. Vannak, akiket az igazságosság keresése vezet: a vágy, hogy a kaosznak és anarchiának véget vessenek. Ezek a forradalom matematikusai és építészei. Másokat a harc heroizmusa vonzza oda. És sokan azok közül, akik konstruktív problémákkal nem foglalkoznak, a burzsoázia elleni gyűlöletből közelednek a proletáriátushoz. De vannak fatalisták is közöttük; ezek megértették és tudják, hogy kié a jövő. A felsorolást tetszés szerint folytathatnók. Ahány ember, annyi út.

Ismerünk Oroszországban archeológusokat és múzeumkutatókat, akik a proletáriátus hatalomrajutását tiszta szívből üdvözlik. Azon a véleményen vannak, hogy a történelem mai szakaszában a munkások védik a legtisztábban és legönzetlenebbül azokat az értékeket, amelyeket az emberiség teremtett.

André Gide semmiesetre sem a múltban él; de ha a forradalmi nyilatkozatait olvasom, önkéntelenül Moszkva egyptológusaira és Leningrad bizáncutatóira kell gondolnom. Bár itt nem könyvtárak és múzeumok megmentéséről, hanem más értékekről van szó. André Gide megértette, hogy az emberiség legfőbb java — az egyén fejlődése — a kapitalista társadalomban elérte határait. A legalaposabban tanulmányozta a család és vallás elveinek alárendelt individualizmus minden törését és torzulását és rájött, hogy az emberek a tiszta individualizmust szolgálják akkor, amidőn a polgári individualizmust megtagadják. Addig, amíg ezek az emberek fegyverekkel és revolverekkel felszerelve harcban állottak, amíg nyilvános gyűléseken és titkos összeesküvéseken találkoztunk velük, Gide nem tudta őket megérteni. Most azonban látja őket a munkájuk közben, az iskolákban, a gépeknél és államügyeik intézésénél.

Ismerek „romantikusokat”, akik a forradalom puskaporszagát szerették. Ezek 1920-ban hajlandók voltak Szovjetoroszországért meghalni. Ma, a párisi kávéházakban a csalódott szkeptikus szerepét gyakorolják. Amikor Gide és a forradalom találkoztak, már egyik sem volt gyerek közülük. Mialatt Oroszország ellenségei új középkorról, az egyén elpusztításáról és a lefelé való nivellálásról beszéltek, André Gide megértette Marx kiáltványának igazságát: „Az egyes ember szabad fejlődése lesz az összesség szabad fejlődésének szükséges alapja.”

André Gide körülbelül azt tette, ami a becsületes múzeumi őr kötelessége: arra bízta a kulcsot, aki a köz javait a legjobban tudja megvédeni a tüztől. Olykor azt állították, hogy Gide mindenekelőtt „moralista”. Ez a definíció egy kissé homályos és én inkább a látóköréről szeretnék beszélni, mint a morálfelfogásáról. Ez a zseniális író, akit már sokszor kiátkoztak, aki barátai gyűlöletét éppúgy megismerte, mint ellenségei gyűlöletét, ez a született száműzött talán az egyetlen, aki felelősnek érezte magát az élő ember sorsáért és épp ezért jólétéért is, melynek kifejezése sem a megcsontosodott társadalmi életformákban, sem a múlt megőrzött maradványaiban nem található, hanem egy teljes érte-

lemben vett kulturában, amelyet munka, öröm és mozgás teremtenek meg.

A kiútnak ezt a keresését lázasnak lehetne nevezni; André Gide számára ez oly út volt, melyről nincs visszatérés. Fiatal korában — és az ifjúság a tettek kora — azt írta a költő, hogy a cselekedeteknek semmi jelentőségük nincs és amit az ember tehetne, az sokkal nagyobb dolog, mint amit tesz. Hatvan éves korában a költő meghajol Oroszország építői előtt, átérezve azt a mély realizmust, amely minden cselekedetükben megvan. Művészetében, pályája elején a „kiválasztottakhoz” akart fordulni, később a „banális emberek” felé törekedett. 1923-ban azt írta, hogy a politikai kérdéseket kevésbé fontosaknak látja a társadalmi kérdéseknél és ezeket viszont kevésbé fontosaknak, mint a morális kérdéseket. Azt mondta, hogy nem a rendet kell megváltoztatni, hanem az embereket.

Hét évvel később kijelentette, hogy most már minden reménye Oroszország tapasztalataira támaszkodik, amelyek megváltoztatták az embert, amidőn megváltoztatták a rendet.

André Gide nem valami pusztában kereste az embert, hanem egy nagyon is valóságos társadalomban: a századvégi francia társadalomban; a háború előestéjén és végül a háború utáni években, amelyek épp úgy hasonlítottak a nyílt tengeren kitörő viharra, mint az állott pocso-lyára. Gide el volt telve tudásvágygal és kíváncsisággal. Minden ajtón bekopogott és minden szíven hallgatódzott. De sehol semmi egyebet nem látott, mint azonosságot és torzítást, beteges kinövéseket, korlátoltságot, vakságot; embereket, akik valami vallást uralnak, amely bár a hitüket nem, de az életmódjukat meghatározza; látta, hogy ez a morál hogy törí és csonkítja meg a szeretetet, látta a szellem és test kettéhasadását; bigottságot és gyávaságot látott, akármerre nézett. Gide a társadalom és család alapjait „raburalomnak” nevezte.

Nem érte be azzal, hogy regényeket írjon — André Gide gondolkodott. Ez magyarázza meg elszigeteltségét a francia írók között. Sem az elefántesonttorony, sem a gyóntatószék nem tudták elcsábítani. Vannak korok, amelyekben a gondolkodás heroizmus. André Gide nem állt meg azon a ponton, amely mások előtt szakadéknak látszott. Sokszor kétségbeesett. De végül bátorsága és becsületessége elvezették az egyetlen kiúthoz. Az ő „megtérése” tehát nem valami hirtelen változás volt, hanem egy hosszú, súlyos és felelősséggel teljes élet logikus lezárása. André Gide, aki individualista volt, amikor elindult, hogy az embert keresse, eljutott a kollektívizmushoz. A régi világ civilizációjának egyik legkiválóbb képviselője átment a forradalom táborába.

Nem akarunk itt André Gide bátorságáról beszélni — egész eddigi élete bátorságról tanuskodik. Paul Claudel beérkezett az egyházba, Paul Valéry az akadémiába, André Gide magához az élethez jutott el. Eleven embernél ez sem hőstett, sem áldozat; egyszerűen a létfenntartás tette. És ezek után Jules Romain akármennyit beszélhet arról a veszélyről, amelyet a munkások a szellemi értékek hierarchiája számára jelentenek. Mi is ismerjük ezt a hierarchiát és tudjuk, hogy mily helyet foglal el benne André Gide és milyet Jules Romain.

Ilja Ehrenburg

D. H. Lawrence: Lady Chatterley és a kedvese. Klasszikusan érett és nagy koncepciójú kultúrproduktum. Ezenkívül korszerű művészet. Vagy éppen azért korszerű művészet, mert, ahogyan minden nagy művészi alkotás, a világot foglalja magában: a fűveket, fákat, csillagokat, a kutyákat, az arisztokrácia gögjét, a bányamunkások nyomorúságos szótlanágát, a megcsömörlött és a kielégítetlen szerelmet, szóval az eget, földet, a társadalmat és benne az embert, amint megválthatatlan sorsával a születés világosságából a halál sötétségébe botorkál. Ez a gazdagság Lawrence emberi gazdagságát mutatja és kifejező erejével, szerkesztő fantáziájával a legelső alkotók közé emelkedik. Nem a hangulatok variálása, nem a szavak valórje az, ami művészetét megnemesíti, hanem az élet, a mi belső és külső életünknek és a környező dolgok életének jelenvalósága. Minden mondata mögött érezni az emberi élményt és a vágyakozást a tiszta magasságok felé. Amint fejezetről fejezetre beljebb haladunk a könyvben, egyre sorsszerűbbé válik a történés folyamata és így egyre mélyebbről azonosulunk a regény figuráival, bár jóllehet, nem osztjuk életfilozófiájukat és mindaddig nem fedeztük fel magunkban reménytelenül vergődő érzéseiket. Úgy tudjuk, hogy távol állunk Clifford Chatterleytől, Lady Chatterleytől és Mr. Mellors-tól és olvasás közben és valószínűleg utána is még sokáig úgy érezzük majd, hogy valamiféle láthatatlan szálakkal örökre egymáshoz vagyunk kötözve. A kozmikus összefüggések tudatosodnak bennünk és ez talán a legtöbb, amit a művészet adhat. Lawrence művészete felébreszti érzéseinket és gondolataival gondolatokat vált ki belőlük. Hogy a mi gondolataink ellentétben vannak az ő idealisztikus filozófiájával és társadalmilag az ellenpóluson állunk, mindez vitára serkenthetne bennünket, ha könyve bizonyos meghatározott tendenciák szol-

gálatában állna és nem magát a sokszínű és sokértelmű valóságot tükrözné egy érzékeny és széleslátókörű ember lélektükrében. Tudomásul vesszük, amit mond, ahogyan a madár énekét meghallgatjuk, vagy a virágok haldoklását is megnézzük. És van úgy, hogy a párjavesztett madár éppen olyan tragikus mélységből sir föl, mint a magányosan maradt ember és a kiszáradt földben ugyanolyan szomorúan hal meg a virág, mint elviselhetetlen környezetében az ember. Mindaz, amiről Lawrence beszél, maga a mindennapi valóság, milliónyi életek kiolthatatlan lobogásával és mégis valami mély alaptónussal aláhúzza. Könyve első soraiban azt mondja: „Korunk alapjában véve tragikus, ezért nem szívesen nézzük tragikusnak. A katasztrófa bekövetkezett”... És ő nem néz el fölényesen, a művész nyegle göggyével a katasztrófa fölött. Pompás mondatait mintegy halotti dobok pergesésével kíséri.

Mi is történik tulajdoképen ebben a regényben? Jóformán semmi különös.

Ha egy úgynevezett tehetség nyul ehez a témához, ki tudja hány ezredszer, újra megírja belőle a szerelmi háromszöget. Valóban Lady Chatterley Sir Chatterley mellett él, mint a felesége és közben viszonyt folytat férje erdészével. Sir Chatterley megrokkant a háborúban úgy, hogy alsó teste halottá senyvedt, a Lady szexuálisan kielégítetlen fiatal asszony, az erdész különös magányos figura, akinek már sok mindenféle konfliktusa volt az életben. Ennyi a nyers téma. Szimpla és gyakori eset, az irodalomban eléggé agyonkompromitált, de éppen abban tűnik élénk Lawrence művészi nagyszerűsége, hogy ebből a kontár számára semmiből egy egészen új világképet mutat meg. Azt a világképet, amit a mi napjaink alakítanak s aminek a megmutatása ellen a prudéria, az álszent puritanizmus joggal tiltakozik. Köztudomású, hogy ezt a Lawrence-regényt Angliában

indexre tették, bevonatták a könyvpiacról. Holott kevés könyvet olvastunk az utóbbi évtizedben, amely ennyire morális szellemű és ennyire magasrendű művészi alkotás lenne. Lawrence nagyszerű örökségnek hagyta ránk Lady Chatterley történetét. — Magyarul a „Nova” kiadásában jelent meg. Fordította: Dr. Braun Soma.

Aldous Huxley: A végzet bábjátéka. Huxley regényét, ahogyan a fordító mondja, csonkítatlanul nyújtja át az olvasónak. Nem lehet tehát kétségünk az irányban, hogy amit olvasunk, abban teljességben megkapjuk a szerző művészi képességeit és fiatalságának egyenetlenségét. Huxley mindössze 34 éves, Lawrence kortársa, termékenyebb, mint Lawrence volt, de korántsem olyan kiegyensúlyozott és fönségesen mértéktartó. Ha akadémikus szemmel néznők a regényt, úgy tűnik, mintha nem lenne megkomponálva, bömedrű, sűrű kitérőkkel bonyolított epika. Az író a mai élet keresztmetszetét akarja adni, de nagy bőbeszédűségével mégis kevesebbet ad az életből, mint amennyit kulturáltságánál és kifejező képességénél fogva elvárhatnók tőle. Hat-hét történet bonyolódik egymás mellett párhuzamosan, valamennyi érdekes (azt mondhatnám, hogy túlérdekes, keresetten nagyszerű), de az egésznek nincs meg az a drámai magja, amely a terjedelmes művet megbonthatatlanul egygé fogná össze és mágikus erejével besugározná a könyvön túli horizontokat. Lawrence regénye az elolvasás után nem fejeződik be a részünkre (jöllehet a témái cselekménynek pontosan a végére értünk), a sorsok tovább rezegnek bennünk és érezzük, hogy a regény mondanivalóival felgazdagodottabban éljük tovább saját életünket. Huxley könyve elkápráztat bennünket intellektuális gazdagságával, de hogy a könyvet letettük, legintenzívebben a szellemességére, stílusgazdagságára, alakjainak kuriozitására emlékszünk vissza. Túl komplikált ahhoz, hogy

közvetlenül elfogadható és megélhető lenne a számunkra. Törekvése, hogy a mindenséget adja, de nem jut el a dolgok és jelenségek szintéziséig, a részletek halmozásával eltakarja a perspektívát és amit elmond, azzal nem a tudásának nagyszerűségét, inkább csak sokféleségét mutatja meg. A feldolgozott anyagban nagyon is megérezhetők az író tudatosan összeválogatott előtanulmányai. Ezt a gyöngéjét különben Huxley maga is ismeri, erre vall a regény egyik alakjának (Philip Quarles), akit az író saját magáról mintázott, vallomása. Philip Quarles jegyzőkönyvében olvashatjuk: „De én többet akarok. A konyha vázlatát időben és térben egyaránt, az általános emberi kozmoszban való jelentőségére szeretnék célozni. Egyetlen mondatot ideírok: Nyár jött, nyár után s azóta, mikor Shakespeare kisfiú volt, egészen mostanáig, tíz szakácsnőnemzedék használt föl infra-vörös sugarakat a nyársra húzott fiatal kacsák protein molekuláinak áttörésére. Egyetlen mondat s már belekeveredtem a történelembe, művészetbe s valamennyi tudományba.” Így ír Philip Quarles, illetve a szerző jegyzőkönyvében és ezt a megállapítást elfogadhatjuk A végzet bábjátéka c. kötet kritikai jellemzéséül. Az idézett részlet Huxley egy közönséges konyha leírására készülődik, a képet nagyszerűen akarja megrögzíteni és látjuk, az író alaphibája, hogy nem tud a lényegnél megmaradni. Nincs meg benne a kellő intellektuális erő ahhoz, hogy olvasottságát, tanultságát kellően kordában tartsa. Nem a tanult ember élményét mondja el Huxley a konyháról, hanem a közönséges konyha is klasszikus olvasmányait és tudományos kézikönyvek terminus technikusait juttatja eszébe. Ez a metódus jellemző egész művére és éppen ezért nem egyszer úgy hat Huxley irodalma, mintha szorgalmasan összegyűjtött kuriózumokból nagyon intelligensen előkészített kiállítást rendezne meg előttünk. Nagyszerű, két-

ségtelenül nagyon jelentékeny produktum, de Lawrence kész művészete mellett egyelőre csak gazdagság — kellő rendezettség nélkül. És nem csak komponáló készsége gyöngébb, mondanivalójának anyaga rendezetlenebb kortársáénál, de írói egyénisége sem egészen független hatalmas elődjétől. Amellett, hogy sok benne az *izmusok* modoros iskolássága, Dosztojevszkij hatását is erősen magán viseli. A parallel egymás mellett gomolyodó témák egyike, a Philipp Quarles házában történt gyilkossági jelenet pszichológiai momentumai félreismerhetetlenül a Raszkolnyikov-estet juttatják eszünkbe. S megint

azt mondjuk, hogy ezt Huxley is érzi és körülményesen védekezik is ellene.

Nem dicsértük a regényt. Meggyőződésünk, hogy a kritikus utitárs s én A végzet bábjátéka elolvasása után örömmel állok Huxley mellé és iparkodom igényesen szókimondó, de egyben segítő utitársává lenni. Mert regénye a főntebb elmondott fogyatékoságai mellett is komoly művészi alkotás, olyan emberi érték, amely messze világító fénnel ragyog ennek a kallódó generációnak nyegle, idillikus, olykor nagyszájú, de majdnem mindig felelőtlen játszadozásai fölött. A könyvet a „Nova” adta ki Tábori Pál fordításában. *Kassák Lajos*

Képzőművészet

Kádár Béla képeihez. Az új formák öncélú keresése ma már nem problémája a képzőművészetnek. A fejlődés túljutott a technikai újítások kihangsúlyozásának korszakán. Az izmusokba skatulyázható irányzatosság ma már múzeumi anyaggá merevít minden művet, melynek csak a technikai újszerűség az életrekeltő motívuma.

A kifejezés technikájának forradalmi eredményeit, az általános emberi kifejeződés szolgálatába állítani, — ez a korszerű feladat. A forradalom tanulságait alkalmazni tehát az öncélú forradalmiság kihangsúlyozása helyett. A közelmúltban, új irányokat propagáló művészeti mozgalmak sodorták magukkal, a melléjük csatlakozott művészeket. Ma a művész már tudatosan válogat az új eszközökben. Nem lehetőségek után kutat, de felhasználja az új eredményeket, kifejeződésének teljessé tételéhez. Ez nem könnyebb, de felelősségteljesebb feladat, mint a művészi forradalmakban való aktív részvétel volt annakidején.

Kádár Béla, aki januárban rendezte gyűjteményes kiállítását — vállalja ezt a feladatot. Nem külsőleges programként, hanem tudatosan kiérlelt mondanivalóinak megvalósítása érdekében. Kádár nem szokatlan eszközök halmozásával akar megdöbenteni,

hanem a legáltalánosabb emberi élet-tények megjelenítésével igyekszik látásunkat az új festői technika eredményeinek használatához szoktatni. Képein nem eszközök öncélú ujdonsága, hanem a megjelenített anyag átértékelt tartalma a döntő jelenség. Mindegyik képe, kivétel nélkül az *anyaságot* jeleníti meg. A kiállítás összbenyomása mégsem riportszerű, és nem is anekdotikus. Az izmusok technikai eredményeinek elmélyített átélésével közelíti meg az anyagot, s így eszközei nem problematikusak többé. De az anyaság sem, mint öncélú probléma jelentkezik Kádár képein. Nem a lefett anya és nem az anyaság megfett társadalmi problémája kerül az előtérbe. A reális élettény, csak motívuma mindannak, amit Kádár a képeivel dokumentál. Az anyaság közös jelenségeinek kihangsúlyozásával, a közös anyaság szemléletében, felfokozott mértékben eszméltet rá, az anyák társadalmi sorsának különbözőségére.

Kádár Béla képei meggondolkoztatók, mert reálisak anélkül, hogy olcsón tendenciózusak lennének. Sok mindenre ráeszméltet, anélkül, hogy „világnézetet” harsonázná. Nem kielégíteni akar, hanem kiművelni. Így nemcsak az izmusok öncélú kilengésein jutott túl Kádár, hanem a tendencióművészet gyermekbetegségein is.

Justus György

munka

Film

Extázis. Az utóbbi idők giccsáradatából, mint különálló művészi teljesítmény emelkedik ki az Extázis című film. Nincs megnevezve a rendezője, nincsenek feltüntetve a szereplői. A film megrendezésében és elgondolásában az orosz film karakterét viseli magán.

A mondanivaló lényege: egy élettől duzzadó fiatal leány szexuális izgalmi, belső harcai és kielégülése. A kimért és hideg férj és a fiatal alkotó mérnök csak mellékfigurái a filmnek, mintahogyan a mese is csak keret. A rendező a szereplők majdnem passzív beállítása mellett a történetbe bejátszó lovak pszichikai gátlásuktól mentes nemi aktivitását domborítja ki. Az emberi motívumok így átvednek egy másik síkra, ahol ugyanazt az eseményt képzettársulással sokkal konkrétan ki lehet fejezni.

A rendezés az oroszok által kidolgozott montázstechnikán alapszik. A mondanivaló analizisével a részletekre fekteti a hangsúlyt. Ezek a nagyon finoman és gazdag pszichológiai megfigyeléssel megrendezett detailok jelentik a film értékét. De itt adódnak súlyos hibái is, amelyek az ilyen művészi tendenciával megcsinált filmben kétszeres erővel hatnak. A rendező ugyanis az analizisben teljesen elveszíti a film fonálát. Az apró részletek csak egyik részét képezik a montázsnek. Ezeknek a kis részleteknek dinamikus összeszerelésében lesz teljes a film. Nos, az Extázisból éppen a film dinamikája hiányzik. A ritmus elsikkad, mert a rendező

annyira nem bízik abban, hogy a filmmenetben kifejeződnek a dolgok, annyira meg akar mindent a maga teljességében mutatni, hogy szinte minden képnél leállítja a mozgást. A történet nem mozog. Monoton lesz.

Ebből a képritmushiányból adódik a többi is. Az első részben tényszerű eseményeket kapunk, a lovak jelenléte a tényeket még jobban kiemeli. Mert a lovak nem szimboliztikusan, hanem a képzettársítás eszközeiként vannak jelen. A második rész a ritmushiány miatt erősen szimboliztikus, a nehezen mozduló jelenetek, nem a téma kifejeződései, hanem azoknak csupán illusztrációi lesznek. Természetes, hogy így a film a hanglehetőségeket sem használja ki. A zenének, mint illusztratív aláfestő eszköznek a beállítása súlyos tévedés egy olyan filmben, amely nagyon helyesen nem beszéddel (alig néhány mondatot hallunk), hanem vizuálisan, igyekszik önmagát kifejezni s amelynek a részletei szinte tökéletesek. Az Extázis abszolút képszerű gazdagsága megköveteli a hang és kép ökonomikus összeszerelését. A hang és a kép montázsáig azonban már nem jutott el a film, amely képeiben, azok beállításában s kidolgozásában a fotókultúra minden nemes eszközét felhasználja. Az Extázis nemcsak alapelgondolásában, hanem fotóiban is egyike az elmúlt évek legszebb filmjeinek. Nálunk természetesen erősen megcenzurázva került a közönség elé. Mindaz kimaradt belőle, ami a téma igazi jellegét kidomborítja.

Gró Lajos

A TELEP

Kassák Lajos új regénye a „Munka” kiadóhivatalában 2 pengős áron beszerezhető.

munka társadalmi és művészeti beszámoló ● felelős szerkesztő: kassák lajos ● helyettese: nádass józsef ● felelős kiadó: falus ervin ● szerkesztőség és kiadóhivatal: budapest, VI, bulcsu-u. 19 (I 7) ● csehszlovákiában: jelen mihály, bratislava, P/ayova 8. ● minden közleményért a szerző felel ● egyes szám ára: 60 fill., kc. 3.—, lei 20 ● előfizetési ár félévre 3 p., egész évre 6 p., kc. 18, illetve 36, lei 100, illetve 200 ●

Bethlen Gábor Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest. — Felelős vezető: Lombár L.